

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

Diplomsko delo

**KRŠITVE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN
TEMELJNIH SVOBOŠČIN TER IZBRISANI**

Danilo Hovnik

Ljubljana, oktober 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

DIPLOMSKO DELO

**KRŠITVE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN
TER IZBRISANI**

Kandidat: Danilo Hovnik
Vpisna številka: 04038355
Študijski program: Visokošolski strokovni študijski program Uprava prva stopnja
Mentor: izr. prof. dr. Rudi Kocijančič

Ljubljana, oktober 2011

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA

Podpisani Danilo Hovnik, študent Visokošolskega strokovnega programa Uprava I. stopnje, z vpisno številko 04038355, sem avtor diplomskega dela z naslovom: Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter izbrisani.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela,
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili,
- sem poskrbel, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili,
- sem pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal v predloženem delu,
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobeseidnega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Ur. list RS, št. 21/95), kršitev pa se sankcionira tudi z ukrepi po pravilih Univerze v Ljubljani in Fakultete za upravo,
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za upravo,
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo dela v zbirki »Dela FU«.

Diplomsko delo je lektorirala: Tanja Obreza, dipl. prof. slov. jez. in knjiž..

Ljubljana, oktober 2011

Podpis avtorja:

POVZETEK

Dne 26. 2. 1992 je Ministrstvo za notranje zadeve državljane drugih republik nekdanje SFRJ, ki si niso uredili statusa ali zaprosili za sprejem v državljanstvo RS, izbrisala iz registra stalnega prebivalstva, saj zakon za njih ni določal kakšnih posebnih pogojev za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje v RS kot za ostale tujce. Ustavno sodišče RS je na podlagi več vloženih pobud za presojo ustavnosti in zakonitosti ugotovilo, da je bil izbris iz registra stalnega prebivalstva za državljane drugih republik nekdanje SFRJ nezakonit. RS je tako na podlagi odločb Ustavnega sodišča od leta 1999 dalje, večkrat vse do leta 2009, poskušala urediti vprašanje izbrisanih, vendar do rešitve ni prišlo zaradi nespoštovanja odločb Ustavnega sodišča s strani zakonodajalca ter premajhne politične volje.

Izbrisanim so bile tako od dneva izbrisa 26. 2.1992 dalje množično s strani države RS kršene človekove pravice in temeljne svoboščine. Kršitve so bile ugotovljene tudi na podlagi skupinske tožbe, ki so jo izbrisani vložili na Evropskem sodišču za človekove pravice v Strasbourgu leta 2006. Do večjih premikov in uspehov na področju reševanja problematike izbrisanih je prišlo šele v letih 2009 in 2010, s sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o urejanju statusa državljanov nekdanjih naslednic SFRJ, s katerim se je država pričela resneje in bolj sistematično ukvarjati.

Ključne besede: izbrisani, tujci, državljanstvo, register stalnega prebivalstva, kršenje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Evropska konvencija za človekove pravice in svoboščine, Ustavno sodišče.

SUMMARY

VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS AND THE »ERASED«

On 26 February 1992, the Slovenian Ministry of the Interior erased the citizens of other republics of former Yugoslavia who had failed to regulate their status or apply for Slovenian citizenship from the permanent population register; the law in fact provided no special conditions to acquire permanent residence permit compared to other aliens. Based on a number of requests filed to assess the constitutionality and legality of such act, the Constitutional Court of Slovenia established that the erasing of citizens of other republics of former Yugoslavia from the permanent population register was illegal. Following the Constitutional Court decisions, between 1999 and 2009 Slovenia made several attempts to regulate the status of the "erased" but was unable to produce an adequate solution because of the legislature disregarding the Constitutional Court decisions and insufficient political will.

Ever since the day of the erasing – 26 February 1992 – the "erased" had experienced extensive violations of their human rights and fundamental freedoms by the Republic of Slovenia. Violations were established also based on a collective action brought by the affected parties before the European Court of Human Rights in Strasbourg in 2006. Eventually, some major shifts and achievements were recorded in 2009 and 2010 with the adoption of the Act amending the Act Regulating the Legal Status of Citizens of Former Yugoslavia Living in the Republic of Slovenia, which forced the state to tackle the issue more seriously and systematically.

Key words: the »erased«, aliens, citizenship, permanent population register, violation of human rights and fundamental freedoms, European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, Constitutional Court

KAZALO

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA	iii
POVZETEK	iii
SUMMARY	iv
KAZALO	v
KAZALO PONAZORITEV	vii
SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC	viii
1. UVOD	1
1.1 NAMEN, CILJ IN HIPOTEZA.....	1
1.2 ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA.....	2
2 ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE	3
2.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ PRAVIC IN SVOBOŠČIN	3
2.2 SPLOŠNA OPREDELITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN V USTAVI REPUBLIKE SLOVENIJE.....	4
2.2.1 IZHODIŠČA IN CILJI USTAVNE UREDITVE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN	4
2.2.2 SPLOŠNE USTAVNE DOLOČBE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH IN TEMELJNIH SVOBOŠČINAH.....	6
2.2.3 PRAVNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN	8
2.2.4 PRITOŽBA NA EVROPSKO SODIŠČE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE.....	10
3 DRŽAVLJANSTVO, PREBIVALIŠČE IN TUJCI	13
3.1 DRŽAVLJANSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE	13
3.1.1 PRAVNA UREDITEV DRŽAVLJANSTVA V REPUBLIKI SLOVENIJI	13
3.1.2 PRIDOBITEV DRŽAVLJANSTVA PO SLOVENSKEM PRAVU	14
3.1.3 NAČINI PRENEHANJA DRŽAVLJANSTVA REPUBLIKE SLOVENIJE	15
3.2 PREBIVALIŠČE V REPUBLIKI SLOVENIJI.....	15
3.2.1 PRAVICA DO IZBIRE PREBIVALIŠČA IN DOLŽNOST PRIJAVE PREBIVALIŠČA .	16
3.2.2 POJEM STALNEGA IN ZAČASNEGA PREBIVALIŠČA.....	17
3.3 TUJCI V REPUBLIKI SLOVENIJI	18
3.3.1 PREBIVANJE TUJCEV V REPUBLIKI SLOVENIJI	19
3.3.2 PRENEHANJE PREBIVANJA TUJCEV V REPUBLIKI SLOVENIJI.....	20
4 OSAMOSVOJITEV REPUBLIKE SLOVENIJE	21
4.1 UREDITEV STATUSA DRŽAVLJANOV NEKDANJH REPUBLIK SFRJ	21
4.2 UREDITEV STATUSA DRUGIH TUJCEV	22
4.3 IZBRIS IZ REGISTRA STALNEGA PREBIVALSTVA	22
5 KDO SO IZBRISANI	24
5.1 POTEK IZVEDBE IZBRISA	25
5.2 ZAKONSKO REŠEVANJE IZBRISA.....	25
5.2.1 ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA ŠT. U-I-284/94, 1999	25
5.2.2 ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA ŠT. U-I-295/99, 2000	27
5.2.3 ZAKON O DRŽAVLJANSTVU REPUBLIKE SLOVENIJE, DOPOLNITVE	28

5.2.4	ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA ŠT. U-I-246/02-28, 2003	28
5.2.5	ZAKON O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH ZAKONA O UREJANJU STATUSA DRŽAVLJANOV DRUGIH DRŽAV NASLEDNIC SFRJ V REPUBLIKI SLOVENIJI...	31
6	IZBRISANI IN KRŠITVE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN .	33
6.1	POSLEDICE IZBRISA IZ REGISTRA STALNEGA PREBIVALSTVA.....	34
6.1.1	KRŠENJE PRAVICE DO SPOŠTOVANJA ZASEBNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA	34
6.1.2	KRŠENJE PRAVICE DO POROKE IN PRAVICE USTANOVITI DRUŽINO	35
6.1.3	KRŠENJE PRAVICE DO UČINKOVITEGA PRAVNEGA SREDSTVA.....	36
6.1.4	KRŠENJE LASTNINSKE PRAVICE, PRAVICE DO PREMOŽENJA	37
6.1.5	KRŠENJE PRAVICE DO IZOBRAŽEVANJA.....	37
6.1.6	KRŠENJE PRAVICE DO DELA.....	38
6.1.7	KRŠENJE PRAVICE DO SOCIALNE VARNOSTI.....	39
6.1.8	KRŠENJE PRAVIC DO ZDRAVSTVENEGA VARSTVA.....	40
6.2	DRUŠTVO IZBRISANIH PREBIVALCEV SLOVENIJE.....	40
6.2.1	PRIZADEVANJA IN NJIHOVE AKTIVNOSTI	41
6.3	SKUPINSKA TOŽBA IZBRISANIH NA EVROPSKEM SODIŠČU ZA ČLOVEKOVE PRAVICE V STRASBOURGU	42
7	ODZIVI IN PRIZADEVANJA DOMAČE IN TUJE JAVNOSTI	44
7.1	VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC	44
7.2	MIROVNI INŠTITUT	45
7.3	AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENIJE	46
7.4	PRAVNO INFORMACIJSKI CENTER NEVLADNIH ORGANIZACIJ.....	47
7.5	VISOKI KOMISARIAT ZDRUŽENIH NARODOV ZA BEGUNCE	48
7.6	SVET ZA ČLOVEKOVE PRAVICE ZDRUŽENIH NARODOV.....	49
8	ZAKLJUČEK.....	51
	LITERATURA.....	53
	PRAVNI VIRI	55
	INTERNETNI VIRI	55

KAZALO PONAŽORITEV

Slika 1: Razdelitev oseb po spolu.....	24
Tabela 1: Razdelitev oseb po starosti.....	25

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
RS	Republika Slovenija
US	Ustavno sodišče
EU	Evropska unija
MNZ	Ministrstvo za notranje zadeve
EKČP	Evropska konvencija o človekovih pravicah
SDČP	Splošna deklaracija o človekovih pravicah
MPDPP	Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
MPESKP	Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah
ZUSDDD	Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji
SFRJ	Socialistična federativna Republika Jugoslavija
ZDRS	Zakon o državljanstvu Republike Slovenije

1. UVOD

1.1 NAMEN, CILJ IN HIPOTEZA

Leta 1991 se je Republika Slovenija uspešno osamosvojila od bivše skupne države, SFRJ. Ob osamosvojitvi je sprejela več t. i. osamosvojitvenih zakonov, med katerimi je bil tudi Zakon o tujcih. Omenjeni zakon je določal, da za državljane SFRJ, ki so bili državljani drugih republik in v roku šestih mesecev od uveljavitve Zakona o državljanstvu Republike Slovenije niso zaprosili za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije, začnejo veljati določbe Zakona o tujcih. Državljanji drugih republik nekdanje SFRJ, ki so tako imeli v Republiki Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče, so bili izbrisani iz registra stalnega prebivalstva, saj zakon za njih ni določal kakšnih posebnih oziroma drugačnih pogojev za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje v Republiki Sloveniji kot za ostale tujce.

Podlaga za izbris iz registra stalnega prebivalstva je bil 81. člen Zakona o tujcih, ki je določil veljavnost tega zakona za vse državljane SFRJ, ki so državljani druge republike in ne zaprosijo za državljanstvo RS ali jim je bila izdana negativna odločba. Kot je ugotovilo Ustavno sodišče, je bila določba 81. člena neustavna in se ne bi smela uporabljati za državljane drugih republik, ker so bili postavljeni v neenak položaj s tistimi tujci, ki so bili državljani tretjih držav in so imeli prijavljeno stalno prebivališče v Sloveniji.

V diplomski nalogi bom predstavil in ponazoril sistematične kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin s strani RS, ki so se vrstile vse od 26. 2. 1992 dalje, ko so bili državljani drugih republik nekdanje SFRJ, ki so imeli v RS prijavljeno stalno prebivališče, izbrisani iz registra stalnega prebivalstva, saj zakon za njih ni določal kakšnih posebnih oziroma drugačnih pogojev za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje v RS kot za ostale tujce.

Za neuspeh rešitve problematike izbrisanih oseb gre pripisovati tudi Državnemu zboru kot najvišjemu zakonodajnemu organu v državi zaradi nespoštovanja odločbe Ustavnega sodišča, ki je naložilo Državnemu zboru, Ministrstvu za notranje zadeve in upravnim organom, da v določenem roku odpravi nezakonito stanje in popravi krivice, storjene izbrisanim dne 26. 2. 1992. Državni zbor se na navodila in zahteve Ustavnega sodišča ni odzival na primeren in ustaven način. Zakonodajalec je za razrešitev problematike izbrisanih na pobudo vlade celo želel sprejeti ustavni zakon, s katerim bi se obšla in izigrala odločba Ustavnega sodišča. V RS je javnost še vedno slabo informirana o problematiki izbrisanih oseb, saj velika večina ljudi ne ve, da se problematika izbrisanih ne nanaša na kakršnekoli zahteve po državljanstvu, temveč na zahteve po ureditvi stalnega prebivališča in njemu pripadajočih pravic v razmerju do države.

1.2 ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA

Diplomska naloga je zgrajena iz osmih poglavij, ki jih lahko razdelimo v tri vsebinske sklope.

Prvi sklop tako predstavlja teoretični del naloge in zajema prva tri poglavja, od katerih je prvo poglavje uvodno in predstavlja cilje, namen in hipotezo naloge. Drugo poglavje predstavlja teoretično izhodišče človekovih pravic in temeljnih svoboščin, tretje poglavje pa predstavlja zakonsko ureditev državljanstva, prebivališča in tujskih zadev.

Drugi sklop, ki je sestavljen iz četrtega in petega poglavja, pa predstavlja osamosvojitve Republike Slovenije in izbrisane ter njihovo zakonsko reševanje problematike.

Tretji sklop pa predstavlja praktičen del diplomske naloge in zajema šesto in sedmo poglavje, ter opisuje in ponazarja kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin, skupinsko sodbo Evropskega sodišča za človekove pravice v Strasbourgu ter mednarodne in domače institucije, ki opozarjajo RS na razrešitev problematike izbrisanih.

Zadnje osmo poglavje je zaključek naloge, v katerem so prikazane ugotovitve diplomske naloge in priporočila za odpravo krivic izbrisanim.

2 ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE

2.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ PRAVIC IN SVOBOŠČIN

Zgodovina človekovih pravic in svoboščin je stara toliko, kolikor sta stari človekova zavest in volja po priznanju in zavarovanju temeljnih družbenih vrednot življenja, svobode, enakosti. V zahodnem civilizacijskem prostoru so se kot skupni obliki organiziranosti mesta in države prve pravice razvile in uveljavile v starogrškem polisu. V razvojnem pomenu sta bili med njimi nedvomno najznačilnejši in najpomembnejši pravica do svobode govora (izogoria) in pravica do enakosti pred zakonom (izonomia). V filozofsko pravnem in političnem pomenu so pravice pojmovali kot pravno možnost meščanov in državljanov do skupnega ali kolektivnega urejanja javnih zadev. Ljudje kot posamezniki niso imeli nasproti polisu nikakršnih pravic. Individualistično pojmovanje pravic in svoboščin se je izoblikovalo in uveljavilo šele na prehodu iz srednjeveških v novoveške družbe. (Kocjančič et al., 2006, 100)

Prvi pomemben dokument, ki je rezultat boja dela angleškega plemstva proti kraljevi samovolji, je bila Velika listina o svoboščinah (Magna Charta Libertatum¹) iz leta 1215. Listino je pod pritiskom angleškega plemstva razglasil kralj Ivan Brez zemlje. Listina je najstarejši ustavni akt fevdalne Anglije in pomeni omejitve dotedanje absolutne vladarjeve oblasti v korist fevdalcev in z njimi povezanih mest ter svobodnih kmetov. Prvič v zgodovini je bila priznana osebna svoboda (sicer le za ozek krog ljudi, tj. plemstvo) in poročstva zanjo. (Kaučič in Grad, 2003, 93)

Začetki novoveških pravic segajo v 17. in 18. stoletje. Razvile in izoblikovale so se pod vplivom številnih in različnih idejnih vzpodbud iz odpora zoper tedanje absolutne monarhije. Poglavitni idejni izvor filozofskega pojmovanja človekovih pravic je bilo judovsko-krščansko izročilo, po katerem je človek enkratno in neponovljivo bitje. Tudi nekateri predmeščanski misleci so opozarjali na pomen človekove individualnosti. Po politični zmagi meščanstva pa je v politični in pravni misli prevladal individualizem, po katerem je nosilec človekovih pravic človek kot posameznik. (Kocjančič et al., 2006, 100)

Konec 18. stoletja so se temeljne svoboščine uveljavile v številnih zgodovinskih dokumentih, in sicer kot izraz revolucionarnih zahtev mlade buržoazije, ki so imele svojo teoretično osnovo v naravnopravni šoli. Teorija o naravnih pravicah izhaja iz stališča, da se človek rodi svoboden in s prirojenimi pravicami in svoboščinami, ki so obstajale pred državo, zato jih ta ne more dati in tudi ne odvzeti. Ta teorija, ki sta jo razvila J. Locke in J. J. Rousseau, je bila ideološka podlaga deklaracij o pravicah in svoboščinah. (Kaučič in Grad, 2003, 93)

Prva taka listina je bila Virginijska listina iz leta 1776 (»Virginia Bill of Rights«). Sprejela jo

je ustavodajna skupščina kot ustavo Virginije. Njena naravnopravna zasnova in vsebina sta razvidni iz 1. člena, ki razglša, da so vsi ljudje po naravi enaki in neodvisni ter da so njihove temeljne pravice prirojene. Listina je v obliki zasnove razglasila tudi nekatera politična in pravna načela, ki imajo občo in trajno veljavo za pravno prakso. Vsebovala je obsežen katalog temeljnih pravic in svoboščin, na primer pravico do življenja, svobode in lastnine, svobodo vesti ipd. Bila je prva meščanska deklaracija o človekovih pravicah, ki je pomembno vplivala na vse kasnejše deklaracije v Ameriki in Evropi. (Kaučič in Grad, 2003, 94)

Najpomembnejši akt o človekovih pravicah tega obdobja je nedvomno Deklaracija o pravicah človeka in državljana, ki jo je leta 1789 (takoj po veliki meščanski revoluciji) sprejela francoska nacionalna skupščina. Deklaracija je značilna predvsem po tem, da razlikuje med človekom in državljanom ter tako uvaja dve vrsti pravic. Postala je sestavni del francoske ustave leta 1791, nanjo pa se sklicujejo tudi vse kasnejše francoske ustave, tudi aktualno veljavna iz leta 1958. Deklaracija je izrazil primer pravne uresnitve idej o človekovih pravicah, kot so se postopoma oblikovale do 18. stoletja. Določbe te deklaracije je nekoliko natančneje opredelila Deklaracija o pravicah človeka in državljana (Montagnarska deklaracija) iz leta 1793, ki je vnesla nekatere spremembe glede varstva osebnosti in ljudske suverenosti in dodala določbe o družbeni pomoči, pravico do izobrazbe ipd. Te deklaracije so urejale predvsem varstvo osebnostnih in političnih pravic ter svoboščin (t. i. klasičnih pravic), v kasnejšem obdobju pa so se obogatile z različnimi socialnimi in ekonomskimi pravicami (pravice in svoboščine druge generacije). S tega vidika je pomembna ustava nemške države (weimarska ustava) iz leta 1919, za katero je značilno izjemno obsežno poglavje o človekovih pravicah, v katerem so novost predvsem široko določene socialno ekonomske ter kulturno prosvetne pravice. (Kaučič in Grad, 2003, 94 - 95)

Weimarska ustava in njen katalog človekovih pravic ter svoboščin sta pomembno vplivala na nekatere kasnejše ustave evropskih držav, med drugimi tudi na ustavo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (vidovdanska ustava) iz leta 1921. Tudi ta je imela obsežno poglavje o državljanskih pravicah in dolžnostih ter o socialnih in ekonomskih pravicah. Glede tega je bila med takratnimi ustavami dokaj napredna, vendar teh pravic in svoboščin v praksi večinoma niso priznavali. (Kaučič in Grad, 2003, 96)

2.2 SPLOŠNA OPREDELITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN V USTAVI REPUBLIKE SLOVENIJE

2.2.1 IZHODIŠČA IN CILJI USTAVNE UREDITVE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

Ustava Republike Slovenije, v nadaljevanju ustava RS, zagotavlja vsakomur enake človekove pravice in svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično

ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Pred zakonom smo vsi enaki.

Preambula Ustave RS izhaja iz Temeljne ustanovne listine o samostojnosti in neodvisnosti RS, z dne 25. junija 1991, v kateri ugotavlja, da nekdanja Socialistična federativna republika Jugoslavija ni delovala kot pravno urejena država in da so se v njej hudo kršile človekove pravice ter svoboščine. V ospredje postavlja človekovo dostojanstvo in njegovo duhovno, politično in gospodarsko svobodo. Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Način njihovega uresničevanja in druge oblike njihovega omejevanja so ustavno dopustne le ob pogojih iz 15. člena Ustave¹ in izhajajoč iz splošnih ustavnih vrednot. (Šturm, 1998, 25–26)

Bistvena razlika med nekdanjo in sedanjo ustavno ureditvijo človekovih pravic in temeljnih svoboščin je v tem, da so nekdanje ustave te pravice in svoboščine pretežno zgolj razglašale, po sedanji ustavi pa so opredeljene in urejene kot pravno zavarovana upravičenja in s tem kot pravice v pravnem pomenu besede. Ustava zagotavlja tudi pravno varstvo teh pravic in svoboščin (sodno varstvo, pravica do pritožbe itn.). (Kocjančič et al., 2006, 106)

V skladu s sodobno ustavno zasnovo Ustava RS namenja človekovim pravicam in svoboščinam pomembno mesto in jim odmerja velik del ustavnega besedila. V Ustavi RS so človekove pravice in temeljne svoboščine opredeljene že v splošnih delih (členi od 1 do 13), konkretno pa človekove pravice in temeljne svoboščine zajemajo drugo poglavje Ustave (členi od 14 do 65). Nekatere najdemo tudi v drugih delih ustave, predvsem v tretjem poglavju, kjer se obravnavajo gospodarska in socialna razmerja (členi od 66 do 79). Njihov pomen odraža tudi njihova uvrstitev v Ustavo, saj poglavje o človekovih pravicah in svoboščinah sledi preambuli in splošnim določbam ustave. (Kaučič in Grad, 2008, 110)

Po obsegu se določbe o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah precej razlikujejo. Zelo obsežne in izčrpne so določbe, ki zagotavljajo temeljne pravice in svoboščine posameznika v kazenskem postopku ter v drugih postopkih pred državnimi organi, in določbe, ki urejajo posebne pravice in položaj avtohtone italijanske ter madžarske narodne skupnosti, bolj skope pa druge določbe, na primer o političnih in drugih pravicah. Seveda pa obseg ustavnega urejanja ne kaže hkrati na raven ustavnega varstva pravic in svoboščin ali na njihov različen pomen. (Kaučič in Grad, 2008, 110)

¹ Ustava RS – 15. člen:

»Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Z zakonom je mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kadar tako določa ustava, ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine«.

2.2.2 SPLOŠNE USTAVNE DOLOČBE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH IN TEMELJNIH SVOBOŠČINAH

Enakost pred zakonom

Enakost pred zakonom jamči Ustava tudi z določbo o enakem varstvu pravic. Po tej določbi je vsakomur zagotovljeno enako varstvo njegovih pravic v postopku pred sodiščem in pred drugimi državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih. Novejša ustavnopravna teorija poudarja, da načelo pravne enakosti ne zavezuje zgolj upravnih in sodnih organov, ampak tudi zakonodajalca. V tem pomenu je še posebej pomembna nadzorna funkcija Ustavnega sodišča nad Državnim zborom kot zakonodajnim telesom. Ustavno sodišče odloča tudi o kršitvah človekovih pravic in temeljnih svoboščin s posamičnimi akti. Tak sistem nadzorstva zagotavlja učinkovito varstvo ustavnega načela o enakosti pred zakonom. (Kocjančič et al., 2006, 107–108)

Neposredno uresničevanje in omejevanje pravic

Ureditev človekovih pravic in temeljnih svoboščin se v primerjavi z drugimi določbami Ustave RS razlikuje po tem, da se človekove pravice in svoboščine uresničujejo neposredno na podlagi Ustave. Načelo neposrednega uresničevanja človekovih pravic in svoboščin vsebuje na eni strani ustavno prepoved zakonodajalca, da z zakonom omejuje pravice in svoboščine, na drugi strani pa daje posamezniku najmočnejše pravno jamstvo pri uveljavljanju teh pravic. To načelo je pomembno tudi s stališča varstva človekovih pravic in svoboščin, saj se posameznik za varstvo svojih pravic lahko neposredno sklicuje na Ustavo. Naloga ustavodajalca je, da pravice in svoboščine čim bolj izčrpno uredi in s tem kar se da zoži prostor zakonodajnemu urejanju oziroma poseganju v te pravice in svoboščine. (Kaučič in Grad, 2003, 102–103.)

Večina z Ustavo določenih pravic in svoboščin pa potrebuje zakonsko ureditev, za katero je Ustava določila tri zavezujoče pogoje, ki jih mora zakonodajalec kumulativno upoštevati:

- predpisati je mogoče samo način uresničevanja človekovih pravic in svoboščin;
- to je mogoče storiti samo z zakonom, ne pa tudi z drugim predpisom;
- in to le tedaj, kadar tako določa Ustava ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine.

Ustava določa, da so človekove pravice in temeljne svoboščine omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa Ustava. Pravica in svoboščina enega je torej omejena le z enako pravico in svoboščino drugega. Poseg v pravico drugega pomeni zlorabo pravice; gre za izvrševanje le-te v nasprotju z njeno vsebino, obsegom oziroma namenom. Z vidika varstva pravic in svoboščin je nadvse pomembno ustavno načelo, da je omejevanje pravic pridržano le Ustavi, ne pa tudi drugim pravnim aktom. Če Ustava izrecno ne določa, da se

posamezna pravica in svoboščina lahko omeji, tega tudi zakon ne more storiti. (Kaučič in Grad, 2003, 103)

Začasna razveljavitev in omejitev pravic

Po Ustavi je izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti z Ustavo določene človekove pravice in temeljne svoboščine. Toda Ustava hkrati določa, da se smejo te pravice in svoboščine razveljaviti ali omejiti le za čas trajanja vojnega ali izrednega stanja, vendar tudi to samo v obsegu, ki ga tako stanje zahteva, in tako, da sprejeti ukrepi ne povzročajo neenakopravnosti, ki bi temeljila le na rasni ali narodni pripadnosti, spolu, jeziku, veri, političnem ali drugem prepričanju, gmotnem stanju, izobrazbi, družbenem položaju ali katerikoli drugi osebni okoliščini. Po Ustavi se izredno stanje razglasi, kadar velika in splošna nevarnost ogroža obstoj države. O razglasitvi vojnega in izrednega stanja ter uvedbi nujnih ukrepov in njihovi odpravi odloča na predlog vlade Državni zbor. Samo kadar se Državni zbor ne more sestati, odloča o navedenih vprašanjih na predlog vlade predsednik vlade. (Kocjančič et al., 2006, 109)

Toda ustava določa, da tudi v vojnem in izrednem stanju ni mogoče razveljaviti niti omejiti nekaterih človekovih pravic in temeljnih svoboščin (nedotakljivost človekovega življenja, prepoved mučenja, varstvo človekove osebnosti in dostojanstva, domneva nedolžnosti, načelo zakonitosti v kazenskem postopku, pravna jamstva v kazenskem postopku in svoboda vesti). (Kocjančič et al., 2006, 109–110.)

Enako varstvo človekovih pravic in pravica do sodnega varstva

Ustava posebej določa, da je vsakomur zagotovljeno enako varstvo njegovih pravic v postopku pred sodiščem in pred drugimi državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih. Gre za določbo, ki ni več samo načelne narave, saj se nanaša na zagotovitev enakega varstva pravic v konkretnih zadevah in postopkih, v katerih se uveljavljajo posamezne pravice (ustanavljajo, spreminjajo, ukinjajo, ugotavljajo) ali nalagajo oziroma uresničujejo dolžnosti. Navedeno načelo enakega varstva pravic dobi svojo pravo vrednost v povezavi z ustavno zagotovljeno pravico do pravnega sredstva² in ustavno zagotovljeno pravico do sodnega varstva. Tako ima vsakdo pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih ter o obtožbah proti njemu brez nepotrebnega odlašanja odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče. Sodi mu lahko samo sodnik, ki je izbran po pravilih, vnaprej določenih z zakonom in s sodnim redom. V Ustavi je posebej določeno, da so sodne obravnave javne in da se sodbe izrekajo javno (izjeme določa zakon). (Rupnik et al., 1994, 70)

² Ustava RS – 25. člen:

»Vsakomur je zagotovljena pravica do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in drugih državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil, s katerimi ti odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih.«

2.2.3 PRAVNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

Ustavna določitev človekovih pravic in svoboščin sama po sebi še ne daje nikakršnega jamstva, da se bodo te pravice v praksi tudi uresničevale in spoštovale. Ustava RS je zato predpisala pravna sredstva za učinkovito varstvo pravic in svoboščin. Pri tem izhaja iz načel, na podlagi katerih se uresničujejo človekove pravice in svoboščine, določa pravna sredstva za njihovo varstvo in institucije sodnega ter neformalnega varstva pravic in svoboščin. Čedalje pomembnejše pa postaja mednarodno varstvo pravic in svoboščin. (Kaučič in Grad, 2003, 153)

Kot pglavitno orodje varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin Ustava zagotavlja njihovo sodno varstvo in pravico do odprave posledic njihove kršitve in, če ni zagotovljeno drugo sodno varstvo, določa, da pristojno sodišče odloča v upravnem sporu tudi o zakonitosti posamičnih dejanj in aktov, s katerimi posega v ustavne pravice posameznika. Uvaja pa tudi institucijo varuha človekovih pravic in svoboščin. Temeljne človekove pravice varuje tudi Ustavno sodišče, ki odloča o skladnosti splošnih pravnih aktov s temeljnimi ustavnimi pravicami oziroma z odločanjem o ustavnih pritožbah zaradi kršitev človekovih pravic s posamičnimi akti. (Pavčnik, 1997, 85–86)

Sodno varstvo

Po eni izmed splošnih določb o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah (člen 15/4) Ustava zagotavlja sodno varstvo³ teh pravic in svoboščin ter pravico do odprave posledic njihove kršitve. Pravica do sodnega varstva je samostojna ustavna pravica. Po mnenju Evropskega sodišča za človekove pravice pojmuje pravico do sodnega varstva predvsem kot ustavno pravico do dostopa do sodnega varstva. Pravica do sodnega varstva je pravica, na podlagi katere se lahko vsakdo, ki meni, da mu je bila kršena določena ustavna pravica ali svoboščina, obrne na sodišče z zahtevo za njeno sodno varstvo. Ustava z določbo o sodnem varstvu nalaga tudi državi dolžnost, da predvidi sodno varstvo oziroma da ga ne izključi. Potemtakem je sodno varstvo sredstvo in obenem predpostavka za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (Kocjančič et al., 2006, 127)

Vsakdo uživa pred sodiščem, do katerega ima po Ustavi dostop, tudi ustrezna procesna jamstva. Tako ima vsakdo pravico do enakega varstva pravic v postopku pred sodiščem in drugimi državnimi organi (22. člen) ter pravico, da se o njegovih pravicah odloči brez nepotrebnega odlašanja (23. člen), vsakomur pa je zagotovljena tudi pravica do javnega sojenja (24. člen) in pravica do pravnega sredstva (25. člen). (Kocjančič et al., 2006, 127)

³ 23. člen Ustava RS:

»Vsakdo ima pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih ter o obtožbah proti njemu brez nepotrebnega odlašanja odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče. Sodi mu lahko samo sodnik, ki je izbran po pravilih, vnaprej določenih z zakonom in s sodnim redom.«

Vendar pa s tem niso izčrpane vse oblike sodnega varstva pravic in svoboščin. Pri posegih zlasti v osebnostne pravice ima posameznik na voljo sodno varstvo v okviru civilnega spora (ugotovitvena tožba, opustitvena in odstranitvena tožba, zahtevki za popravek objavljenega besedila). Kršitev človekovih pravic in svoboščin je lahko tudi kaznivo dejanje. Ta so predpisana v posebnem delu Kazenskega zakonika Republike Slovenije. Med številnimi kaznivimi dejanji, ki jih ta Zakonik ureja, so tudi kazniva dejanja zoper človekove pravice in temeljne svoboščine (16. poglavje). Za uresničevanje tega varstva so pomembna procesna jamstva v kazenskem postopku. Ustava ureja tudi sodno varstvo v upravnem sporu. V upravnem sporu, če ni zagotovljeno drugo sodno varstvo, odloča sodišče o zakonitosti dokončnih posamičnih aktov, s katerimi državni organi, organi lokalnih skupnosti ali nosilci javnih pooblastil odločajo o pravicah ali obveznostih in pravnih koristih posameznikov, pa tudi o zakonitosti posamičnih dejanj in aktov, s katerimi se posega v ustavne pravice posameznika (157. člen). (Kaučič in Grad, 2008, 165–166)

Sodno varstvo kot formalni postopek varstva pravic posameznikov ima ob številnih pozitivnih straneh tudi pomanjkljivosti, predvsem to, da za vse kršitve pravic ni primeren ali dovolj učinkovit, za posameznika je praviloma dolgotrajen, formalno zapleten in drag. Sodno varstvo tudi ni primerno za reševanje vseh vrst sorodnih razmerij, zlasti ne za manj pomembne zadeve, ki jih predpisi praviloma ne urejajo, so pa za posameznika enako pomembne. Če bi se vsak takšen spor reševal na sodiščih, bi bila ta še bolj obremenjena, čas do končne odločitve pa bi se še podaljševal. V sodnih postopkih naj bi se reševala predvsem vprašanja zakonitosti posameznih odločitev organov javne uprave. V kolikor se spori rešujejo v sodnem postopku, ta za posameznika ni prijazen, ampak dolgotrajen, drag in zapleten. V teh okoliščinah mora posameznik sam presoditi, ali se mu reševanje spora z organom oblasti po sodni poti izplača. Tako se v primerih, ko sodno varstvo odpove, pokažejo prednosti neformalnega ombudsmanskega načina reševanja spornih razmerij med posameznikom in organi oblasti. (Rovšek, 2002, 128)

Ustavnosodno varstvo

Ustavna pritožba, ki je bila predvsem po nemškem zgledu uvedena s sedanjo Ustavo, je v sistemskem pomenu najpomembnejša oblika pravnega varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ustava sicer samo določa, da ustavno sodišče s posamičnimi akti odloča o ustavnih pritožbah zaradi kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Na podlagi te določbe natančneje ureja ustavno pritožbo Zakon o ustavnem sodišču. Po tem Zakonu lahko vložijo ustavno pritožbo vsakdo, ki meni, da mu je bila s posamičnim aktom državnega organa, organa lokalne skupnosti ali nosilca javnih pooblastil kršena njegova človekova pravica ali temeljna svoboščina. Glede na predmet ustavne pritožbe jo praviloma vlagajo fizične osebe, le redko pa tudi pravne osebe. V zvezi s posamično zadevo, ki jo obravnava, pa lahko vložijo ustavno pritožbo tudi varuh človekovih pravic. (Kocjančič et al., 2006, 130)

Ustavno pritožbo je mogoče vložiti šele potem, ko so izčrpana vsa druga pravna sredstva. Ustavno sodišče lahko o njej izjemoma odloča še pred izčrpanjem pravnih sredstev, če je zatrjevana kršitev očitna in če bi z izvršitvijo posamičnega akta nastale za pritožnika

nepopravljive posledice. Vsekakor pa ni mogoče vložiti ustavne pritožbe pred uporabo pravice do pritožbe kot rednega pravnega sredstva. Ustavne pritožbe se tako lahko vlagajo zoper sodbe Vrhovnega sodišča v upravnem sporu in ne neposredno zoper upravne akte. Ustavno sodišče pa ustavne pritožbe ne sprejema v naslednjih primerih: če očitno ne gre za kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, če od odločitve ni pričakovati rešitve pomembnega pravnega vprašanja in če kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin ni imela pomembnih posledic za pritožnika. (Kocjančič et al., 2006, 130–131)

Varuh človekovih pravic

Po naši Ustavi ima varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin položaj posebnega in od drugih neodvisnega organa. Širina nadzora varuha je pri nas velika, saj je določen za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil. Poleg tega je v Zakonu navedeno, da lahko varuh obravnava tudi širša vprašanja, ki so pomembna za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter za pravno varnost državljanov v RS. Pri tem je pomemben predvsem njegov nadzor nad odločitvami organov izvršilne veje oblasti, nadzor nad sodišči pa zajema v glavnem le vprašanja zavlačevanja postopkov ter očitnih zlorab oblasti (pri tem pa mora vselej spoštovati neodvisnost sodstva in nima nobenih pristojnosti neposrednega poseganja v odločitve, ki so v pristojnosti sodnikov). Njegova skrb za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin sega tudi na področje oboroženih sil, kar je pomembno glede na to, da obstajajo tam specifična razmerja, v katerih so posamezniki v stalnem podrejenem položaju in odvisni od diskrecijskega odločanja hierarhično nadrejenih. (Rupnik et al., 1994, 95)

Kot izhaja iz ustavnega besedila, se lahko z zakonom za posamezna področja določijo posebni varuhi pravic državljanov. Takšne varuhe v teoriji označujejo kot kvazi ombudsmene, ustanovijo pa se samo za posamezna ožja področja (npr. za področje varstva potrošnikov, varstva osebnih podatkov ipd.). Naša zakonodaja jih trenutno ne predvideva. (Rupnik et al., 1994, 95)

2.2.4 PRITOŽBA NA EVROPSKO SODIŠČE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

Evropsko sodišče za človekove pravice je mednarodno sodišče s sedežem v Strasbourgu. Sestavlja ga toliko sodnikov, kolikor držav članic Sveta Evrope je ratificiralo Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Sodniki so člani sodišča kot posamezniki in ne zastopajo nobene države. Dostop do Evropskega sodišča je široko odprt, nanj se lahko obrne vsak posameznik, nevladne organizacije ali skupine posameznikov, ki zatrjujejo, da so žrtve kršitev pravic, ki jih zagotavlja Konvencija in njeni protokoli, s strani katerekoli države pogodbenice⁴.

⁴ 34. člen EKČP:

Prva naloga Sodišča je, da ugotovi, ali je pritožba sprejemljiva, ali so izpolnjeni pogoji za njeno vsebinsko obravnavanje. Konvencija v skladu z načelom subsidiarnosti določa, da lahko Sodišče zadevo obravnava šele potem, ko so bila uporabljena vsa (primerna in učinkovita) domača pravna sredstva. Državi mora namreč biti dana možnost, da najprej v okviru domačega pravnega sistema odpravi zatrjevane kršitve posameznikovih pravic. Pritožba je dopustna, če je vložena v roku šestih mesecev od dneva, ko je bila sprejeta dokončna odločba v domačem pravnem sistemu. Pritožba mora biti v skladu z določili Konvencije, ne sme pomeniti zlorabe pravice do pritožbe in ne sme biti očitno neutemeljena. Ali je pritožba sprejemljiva, presoja odbor treh sodnikov, ki lahko, če ni potrebna posebna presoja, dokončno odloči, da je pritožba nedopustna. V nasprotnem primeru o njeni dopustnosti odloča sedemčlanski senat. Sprejeti je mogoče le pritožbo, ki je v skladu s Konvencijo. Tako sodišče ni pristojno za obravnavanje domnevnih kršitev Konvencije, ki se nanašajo na čas pred njeno ratifikacijo v državi, proti kateri je pritožba vložena. Prav tako ni dopustna pritožba zaradi kršitev pravic, ki niso zajete v Konvenciji ali ki je ni vložil upravičen pritožnik. (Perenič, 2002, 53)

Če senat ne ugotovi ovir za sprejem pritožbe, nadaljuje z odločanjem o njeni utemeljenosti. Ko senat preide v drugo fazo odločanja, pozove stranki, naj podrobneje obrazložita svoje navedbe. Vsaki stranki omogoči, da v postopku dejavno sodeluje in se izjavi o navedbah nasprotne stranke. V dokaznem postopku lahko Sodišče zasliši stranke, priče, izvedence in pogleda listine. Javna obravnava se opravi, če to zahtevata stranki ali če tako odloči senat sam, sicer odloči Sodišče na nejavni seji. Senat odloča z večinskim glasovanjem, vsak član senata pa ima pravico priložiti sodbi ločeno mnenje, s katerim bodisi utemelji svoje nestrinjanje z večinsko odločitvijo bodisi navaja dodatne razloge za večinsko odločitev, za katero je glasoval. (Perenič, 2002, 53–54)

Sodba je praviloma dokončna, toda Konvencija omogoča, da lahko stranki v izjemnih primerih v roku treh mesecev od izdaje sodbe zahtevata, naj o zadevi ponovno odloča veliki senat⁵. Taka zahteva se sprejme, če se zastavlja pomembno vprašanje v zvezi z razlago ali uporabljanjem Konvencije ali če gre za pomembno vprašanje splošnega pomena. Sodba velikega senata je dokončna. Konvencija nalaga Sodišču, da tako sodbe kot tudi odločbe o sprejemljivosti pritožb ustrezno obrazloži. (Perenič, 2002, 54)

»Sodišče lahko sprejme zahteve za obravnavo od katere koli osebe, nevladne organizacije ali skupine posameznikov, ki zatrjujejo, da so žrtve kršitev pravic, priznanih s Konvencijo in njenimi protokoli s strani katere koli visoke pogodbenice. Visoke pogodbenice se zavezujejo, da na noben način ne bodo ovirale dejanskega izvajanja te pravice.«

⁵ 73. člen Poslovnika Sodišča:

»V skladu s 43. členom Konvencije lahko izjemoma vsaka stranka v treh mesecih od datuma izdaje sodbe senata v sodni pisarni vloži pisno zahtevo, da se zadeva predloži velikemu senatu. Stranka mora v svoji zahtevi navesti resno vprašanje, ki se nanaša na razlago ali uporabo Konvencije ali njenih protokolov, ali resno vprašanje splošnega pomena, ki po njenem mnenju zasluži, da ga prouči veliki senat.«

Sodba je ugotovitvene narave, saj sme Sodišče ugotoviti, ali je prišlo do kršitve Konvencije, ne more pa razveljaviti ali spremeniti odločb, s katerimi je v domačem pravnem redu prišlo do kršitve s Konvencijo zavarovanih pravic. Če sodišče ugotovi takšno kršitev Konvencije, katere posledic po domačem pravu ni mogoče popolnoma odpraviti, lahko prisodi pravično zadoščenje. To zadoščenje zajame odškodnino za izkazano premoženjsko in nepremoženjsko škodo, kakor tudi povrnitev upravičenih stroškov postopka. Pritožnik mora predložene zahtevke utemeljiti in jih podpreti z ustreznimi dokazi. Prisoditev zadoščenja mora izrecno zahtevati pritožnik, Sodišče pa mora ugotoviti vzročno zvezo med kršitvijo in nastalo škodo. Glede določanja višine zadoščenja Konvencija ne postavlja nobenih zavezujočih meril, zato je od Sodišča odvisno, kakšna merila bo uporabilo pri odločanju o tem zadoščenju. (Perenič, 2002, 54)

Čeprav je končna odločitev Sodišča temeljnega pomena za varovanje pritožnikovih pravic, ne kaže prezreti možnosti »prijateljske poravnave« med strankama, ki jo ponuja Konvencija. Sodišče mora biti strankama na voljo, da bi dosegle tako poravnavo. Ukreniti mora vse, kar bi lahko olajšalo sklenitev poravnave, toda ko je le-ta dosežena, se mora prepričati, da je bila sklenjena ob spoštovanju pravic, kot jih določajo Konvencija in njeni protokoli. (Perenič, 2002, 54–55)

3 DRŽAVLJANSTVO, PREBIVALIŠČE IN TUJCI

3.1 DRŽAVLJANSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE

Državljanstvo se je kot poseben pravni pojem oziroma kot posebno pravno razmerje med državo in posameznikom pojavilo konec 18. oziroma v začetku 19. stoletja. Pred tem je bil posameznik v razmerju do države zgolj podanik, pravo razmerje pa izrazito enostransko. Takšno razmerje je bilo preseženo šele z razvojem moderne države, vendar pa se je vsaj na začetku obravnavalo kot pogodbeno razmerje, torej kot del civilnega prava. Tako je posebne določbe o državljanstvu vseboval Napoleonov Code Civile iz leta 1804, avstro-ogrski Allgemeines burgerliches Gesetzbuch (obči državljanski zakonik) iz leta 1811 in še nekateri drugi. Z razvojem pravnih sistemov se sčasoma problematika državljanstva izloči iz civilnopravne zakonodaje in se prične obravnavati kot javno pravni institut ter postane del upravnega prava. Država ureja državljanstvo s svojimi predpisi. Suverena pravica države je, da odloča o tem, koga bo štela za svojega državljana in na kakšen način je mogoče dobiti njeno državljanstvo. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 71)

Z izrazom državljanstvo se označuje posameznikova pravna povezanost z določeno državo. Državljanstvo pomeni določen pravni položaj (status), ki ga ima fizična oseba v državi v skladu z njenim pravnim redom. Ta položaj je opredeljen s pravicami in obveznostmi, ki jih ima posameznik do države, in pravicami in obveznostmi, ki jih ima do njega država. Državljanstvo posameznika je specifično razmerje med njim in državo, ki zajema določene medsebojne pravice in obveznosti, ki se razlikujejo od pravic in obveznosti drugih posameznikov, ki se nahajajo na ozemlju (teritoriju) države (tujci). Pojem državljanstva ima tako notranje (državne) kot tudi mednarodne dimenzije. Državljeni namreč niso identični s prebivalstvom države. Poleg državljanov prebivajo na ozemlju države tudi tujci. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 67, 68)

Države praviloma urejajo temeljna vprašanja v zvezi z državljanstvom, kot so pridobitev državljanstva, prenehanje državljanstva in podobno, s posebnim zakonom. Pri nas je to Zakon o državljanstvu Republike Slovenije – ZDRS (Uradni list RS, št. 24/2007 UPB2); določena temeljna načela v zvezi s tem pa so običajno zajeta že v ustavi vsake države. Okoliščine, v katerih pa je status, ki ga fizična oseba v določeni državi pridobi z državljanstvom te države, pogoj za uveljavljanje določenih drugih pravic, pa so urejene tudi z različnimi drugimi predpisi. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 70)

3.1.1 PRAVNA UREDITEV DRŽAVLJANSTVA V REPUBLIKI SLOVENIJI

Prvi Zakon o državljanstvu RS je bil sprejet leta 1991, kasneje je bil nekajkrat dopolnjen in spremenjen, nazadnje leta 2006. Na podlagi Zakona o državljanstvu RS je Vlada RS izdala uredbo o merilih in okoliščinah ugotavljanja pogojev pridobitve državljanstva RS v postopku naturalizacije (Uradni list RS, št. 51/2007) in uredbo o merilih za ugotavljanje

nacionalnega interesa pri sprejemu v državljanstvo RS na podlagi 13. člena Zakona o državljanstvu RS (Uradni list RS, št. 41/2007). Zakon o državljanstvu RS določa načine in pogoje za pridobitev in prenehanje državljanstva RS, ne vsebuje pa vsebinske opredelitve državljanstva, zato v njem niso navedene pravice in dolžnosti, ki jih ima posameznik iz tega razmerja. Pomembno pa je, da zakon uveljavlja načelo IZKLJUČNOSTI slovenskega državljanstva, s tem da oseba, ki ima poleg slovenskega državljanstva tudi državljanstvo tuje države, na ozemlju Republike Slovenije šteje za slovenskega državljanca, če mednarodna pogodba ne določa drugače.⁶ To načelo pomeni, da se bo v primeru kolizije dveh ali več državljanstev oseba štela za državljanca tiste države, s katero je glede na vse relevantne okoliščine najtesneje povezana. Tudi sicer je to načelo splošno sprejeto v mednarodnem pravu: kadar konkurira tuje državljanstvo z domačim, je odločilno domače državljanstvo. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 77-78)

3.1.2 PRIDOBITEV DRŽAVLJANSTVA PO SLOVENSKEM PRAVU

Državljanstvo RS se pridobi po rodu, z rojstvom na območju RS, z naturalizacijo in po mednarodni pogodbi. Po rodu (načelo porekla ali krvne zveze) se pridobi državljanstvo po samem zakonu ali s prigrasitvijo. Enak učinek kot poreklo ima tudi popolna posvojitev določene osebe. Avtomatično, po samem zakonu pridobi slovensko državljanstvo otrok, katerega starša sta ob njegovem rojstvu slovenska državljanca, otrok, katerega eden od staršev je slovenski državljan, otrok pa je rojen v RS, ter otrok, ki je rojen v tujini in je eden od staršev ob njegovem rojstvu slovenski državljan, drugi pa je neznan ali je neznanega državljanstva. S prigrasitvijo pridobi slovensko državljanstvo otrok, ki je rojen v tujini, a je eden od staršev ob njegovem rojstvu slovenski državljan, če se ga do dopolnjenega 18. leta starosti prigrasi za državljanca RS ali če se do te starosti za stalno naseli v Sloveniji s staršem, ki je slovenski državljan. Po teritorialnem načelu, to je z rojstvom na ozemlju RS, pridobi slovensko državljanstvo tisti otrok, čigar starša sta neznanca ali pa je neznanca njuno državljanstvo. Pod enakimi pogoji pridobi slovensko državljanstvo tudi otrok, ki je najden na ozemlju RS. V primeru takšne pridobitve državljanstva to otroku preneha na zahtevo staršev, če se do dopolnjenega 18. leta ugotovi, da so starši tuji državljanca. (Debelak in Rakočevič, str. 79, 80)

Državljanstvo RS se lahko pridobi tudi z naturalizacijo. Za njo je značilno, da se državljanstvo pridobi na domicilnem načelu in je vezano na izpolnitev različnih zakonsko določenih pogojev⁷. Kdor želi na ta način pridobiti državljanstvo, mora zanj zaprositi oziroma podati vlogo. Pristojni organ, ki je pooblaščen za obravnavanje prošnje, v tem primeru o vloženi prošnji za pridobitev državljanstva odloča po prostem preudarku. Namen tega pooblastila je varovanje nacionalnega interesa. Pooblaščen organ lahko namreč prošnjo zavrne, če v postopku ugotovi, da bi bila podelitev državljanstva določeni osebi v nasprotju z nacionalnim interesom, čeprav so formalno izpolnjeni vsi navedeni pogoji. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 80-81)

⁶ 2. člen ZDRS

⁷ 10. člen ZDRS

3.1.3 NAČINI PRENEHANJA DRŽAVLJANSTVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Državljanstvo Republike Slovenije lahko preneha: z odpustom, z odrekom, z odvzemom in po mednarodni pogodbi. Prenehanje državljanstva na podlagi mednarodne pogodbe prihaja realno v poštev samo v primerih sprememb statusa držav, npr. spremembe v teritoriju države in spremembe njenih meja, nastanek več držav na teritoriju prejšnje države. Prenehanje državljanstva na podlagi mednarodne pogodbe v drugih primerih bi lahko neutemeljeno poseglo in spremenilo posameznikov osebni status, od katerega je odvisna cela vrsta njegovih temeljnih pravic. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 83)

O odpustu iz državljanstva odloča pristojni državni upravni organ na zahtevo stranke. Zahtevi mora organ ugoditi, če vložnik izpolnjuje naslednje pogoje: da je dopolnil 18 let, da dejansko živi v tujini, da ni ovir zaradi vojaške dolžnosti, da je poravnal dolžne davke in druge zakonske obveznosti, da ima poravnane preživitvene obveznosti iz zakonske in iz razmerja med starši in otroki do oseb, ki živijo v Sloveniji, da zoper njega v Sloveniji ne teče kazenski postopek za kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti; če pa je bil v Sloveniji obsojen na zapor in je to kazen že prestal, da lahko dokaže, da bo sprejet v tuje državljanstvo. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 84)

Z odrekom je prenehanje državljanstva v bistvu negativna opcija posameznika, ki jo pristojni organ, če so izpolnjeni z zakonom določeni pogoji (polnoletnost, oseba je morala biti rojena v tujini in mora tam tudi živeti, imeti mora tudi državljanstvo druge države, poleg tega pa se mora odreči slovenskemu državljanstvu pravočasno, to je do dopolnjenega 25. leta starosti), sprejeme na znanje in izda ugotovitveno odločbo. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 84)

Tudi odvzem državljanstva kot najbolj drastičen in enostranski oblastveni akt države glede prenehanja državljanstva je dopusten samo zoper slovenskega državljanca, ki dejansko živi v tujini in ima tudi tuje državljanstvo. Taki osebi se lahko državljanstvo odvzame, če s svojim delom škoduje mednarodnim in drugim interesom RS. Zanimivo pri tem načinu prenehanja državljanstva je, da se postopek, v katerem se odloči o odvzemu, izjemoma lahko opravi in izda odločbo tudi brez udeležbe stranke v postopku. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 84)

3.2 PREBIVALIŠČE V REPUBLIKI SLOVENIJI

V RS ima prebivališče posameznika in njegova prijavno-odjavna obveznost dolgoletno tradicijo, ki sega celo v čas pred drugo svetovno vojno. Obveznost prijave prebivališča je tako obstajala v času avstro-ogrške monarhije kot tudi v času Kraljevine Jugoslavije. V Avstro-Ogrski so to obveznost urejali predpisi, ki so urejali domovinstvo oziroma domovinsko pravico, v Kraljevini Jugoslaviji pa je bil uveden pojem članstvo občine, ki je pomenil le kontinuiteto domovinstva. Na podlagi članstva občine so imele osebe poleg pravice uživanja občinske lastnine, koriščenja javnih občinskih ustanov, podpore oziroma

vzdrževanja iz občinskih sredstev tudi pravico prebivati v njej. Prebivanje člana v njegovi občini je bilo zaščiteno tudi z ustavo, ki je prepovedovala izgon osebe iz kraja prebivanja brez sodne odločitve. Po drugi svetovni vojni je pravna ureditev prijavno-odjavne obveznosti predstavljala kontinuiteto s prej veljavnimi predpisi. Tako je bila leta 1945 z Uredbo ministrstva za notranje zadeve o prijavi in odjavni dolžnosti prebivalstva uvedena prijavno-odjavna dolžnost in vzpostavljene kartoteke stalnega in začasnega prebivališča. Leta 1953 je bil ustanovljen register stalnega prebivalstva, ki se je vodil na kartotekah na lokalnem nivoju. Hkrati s tem je postala prijavno-odjavna dolžnost vsakega posameznika obvezna, kar je pomenilo, da je moral vsakdo prijaviti oziroma odjaviti svoje prebivališče. Kasneje je vse do leta 2001, ko je bil sprejet Zakon o prijavi prebivališča, je to področje za državljane urejal Zakon o evidenci in nastanitvi občanov in registru stalnega prebivalstva, prijavno-odjavno obveznost tujcev pa je urejal Zakon o tujcih. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 90)

3.2.1 PRAVICA DO IZBIRE PREBIVALIŠČA IN DOLŽNOST PRIJAVE PREBIVALIŠČA

Pravica do svobode gibanja in izbire prebivališča, opredeljena z Ustavo Republike Slovenije, obsega dve dimenzije: prva je ta, da posameznik lahko ostaja na določenem prebivališču, ki si ga je svobodno izbral, druga pa, da ni omejen pri njegovi menjavi. Ustava tudi določa, da se sme pravica do prostega gibanja in izbire prebivališča omejiti le z zakonom, vendar samo, če je to potrebno, da bi se zagotovil potek kazenskega postopka, preprečilo širjenje nalezljivih bolezni, zavaroval javni red ali če to zahtevajo interesi obrambe. Dolžnost prijave in odjave prebivališča pa ni mogoče razumeti kot omejevanje posameznikove pravice do svobode gibanja in svobodne izbire prebivališča. Nasprotno, ta dolžnost je v njegovem interesu, da iz naslova prijavljenega prebivališča uveljavlja določene materialne pravice, olajšano pa mu je tudi izpolnjevanje obveznosti do države. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 91)

V RS načine in pogoje prijave in odjave stalnega in začasnega prebivališča enotno ureja Zakon o prijavi prebivališča (Uradni list RS, št. 9/2001 in 111/2007). Zakon je zasnovan tako, da velja kot temeljni predpis, ki ureja prijavo in odjavo prebivališča tako za državljana RS kot tudi za tujca na območju RS, obenem pa zaradi specifičnosti kot izjemo dopušča, da se prijavno-odjavna obveznost za posamezne skupine oseb uredi drugače, in sicer s posebnim predpisom ali mednarodno pogodbo (npr. za prosilce za azil ali osebe z začasnim zatočiščem). Vsakdo mora prijaviti stalno prebivališče in spremembo naslova stanovanja ter prijaviti in odjaviti začasno prebivališče. Stalno prebivališče mora odjaviti le v primeru, ko se za stalno odseli z območja RS, začasni odhod z območja RS pa prijavi takrat, ko ta traja več kot tri mesece. Prijavno-odjavna obveznost pri prijavi stalnega prebivališča je tako na strani posameznika, pri prijavi začasnega prebivališča pa je prijavno-odjavna obveznost razen redkih izjem na strani stanodajalca. Le-ta mora prijaviti oziroma odjaviti posameznika, kadar se nastani ali začasno prebiva v turističnem, gostinskem ali nastanitvenem objektu, medtem ko se mora posameznik prijaviti oziroma odjaviti sam le takrat, ko začasno prebiva zunaj teh objektov, njegovo prebivanje pa traja

več kot 60 dni. Glede na trajanje prijave zakon ločuje med t. i. policijsko prijavo, ko gre za nastanitev v turističnih in gostinskih objektih⁸, ki je praviloma krajša, in prijavo v nastanitvenih objektih⁹, ki je po svoji naravi daljša. V zvezi s prijavo obveznostjo stanodajalca je temeljna razlika v tem, da je treba posameznika, ki se nastani v turističnem ali gostinskem objektu, prijaviti ali odjaviti na policijski postaji, posameznika, ki se nastani v nastanitvenem objektu, pa upravni enoti. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 91-92)

3.2.2 POJEM STALNEGA IN ZAČASNEGA PREBIVALIŠČA

Stalno prebivališče je opredeljeno kot naselje, kjer se posameznik naseli z namenom, da v njem stalno prebiva, ker je to naselje središče njegovih življenjskih interesov. To pa se presoja na podlagi njegovih poklicnih, ekonomskih, socialnih in drugih vezi, ki kažejo, da med posameznikom in naseljem, kjer živi, dejansko obstajajo tesne in trajne povezave. Za prijavo stalnega prebivališča morata biti kumulativno izpolnjena tako subjektivni (namen prebivanja) kot objektivni (dejanskost prebivanja) pogoj prijave. Opredelitev stalnega prebivališča tako določa kriterije, na podlagi katerih je mogoča presoja dejanskosti prebivanja, saj izhaja iz naveznih okoliščin, na podlagi katerih je mogoče določiti posameznikovo stalno prebivališče. Pojem stalnega prebivališča je tako enak pojmu običajnega prebivališča, ki ga lahko pojmuje tudi kot posameznikovo t. i. uradno (legalno) prebivališče, saj lahko posameznik prijavi oziroma ima prijavljeno le eno stalno prebivališče. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 93)

Začasno prebivališče pa je vsako drugo prebivališče, kjer se posameznik bodisi zadržuje ali začasno prebiva zaradi dela, šolanja in drugih razlogov, pri čemer je bistvenega pomena, da na tem naslovu nima namena stalno prebivati. Zakon določa, da ima posameznik lahko prijavljeno le eno stalno prebivališče in več začasnih prebivališč. Prijava začasnega prebivališča velja eno leto in jo je potrebno pred iztekom podaljšati, drugače po zakonu preneha. (Debelak in Rakočevič, 2008, str. 94)

Pri prijavi stalnega prebivališča mora posameznik predložiti dokazilo o pravici do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja, za kar štejejo različne listine (dokazilo o lastništvu, zemljiškoknjižni izpisek, kupoprodajna pogodba ali najemna oziroma podnajemna pogodba, pisno soglasje lastnika stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta). Pristojni organ lahko odkloni prijavo stalnega prebivališča le v primeru, ko podvomi o resničnosti podatkov, navedenih v prijavi, ali če posameznik ne predloži dokazila o pravici

⁸ Turistični in gostinski objekti so prostori, namenjeni sprejemu posameznikov na prenočišče ali počitek (hoteli, moteli, zdravilišča, penziona, prenočišča, gostišča, turistične kmetije, hotelska ali apartmajnska naselja, kampi, marine, planinski in drugi domovi ter drugi objekti, če se uporabljajo za prenočišča ali počitek).

⁹ Nastanitveni objekti so prostori, namenjeni nastanitvi posameznikov (samski domovi, dijaški in študentski domovi, domovi za ostarele, socialnovarstveni zavodi in drugi objekti, namenjeni skupinski nastanitvi ali izvajanju dejavnosti, ki vključuje 24-urno prebivanje).

do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. V teh primerih mora pristojni organ preveriti resničnost podatkov oziroma ugotoviti, ali posameznik dejansko stalno prebiva na naslovu, ki ga je želel prijaviti. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 94)

Zakon pozna tudi t. i. »zakonsko prebivališče« – to je prijavo stalnega prebivališča tudi tistemu posamezniku, ki mu ga ni mogoče prijaviti po določbah zakona, temveč se mu ga določi na podlagi naveznih okoliščin. V teh primerih se za njegovo stalno prebivališče šteje naslov organa ali organizacije, kjer posameznik dobiva pomoč v materialni obliki, če na območju upravne enote tudi dejansko živi. Na ta način je mogoče prijaviti stalno prebivališče različnim skupinam posameznikov (npr. brezdomci), ki v nekem kraju dejansko živijo in imajo tam središče svojih življenjskih interesov, vendar pa zaradi svojega gmotnega položaja ali načina življenja nimajo stanovanja, na katerem bi se lahko prijavili. S tem je dosežen temeljni namen zakona, ki je v popolnosti evidence stalno in začasno prijavljenih posameznikov na območju Republike Slovenije, pri čemer je upoštevan javni kot tudi posameznikov osebni interes, ki na podlagi urejene prijave prebivališča uresničuje številne pravice (npr. pridobitev osebnih dokumentov). (Debelak in Rakočević, 2008, str. 94)

3.3 TUJCI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Vse osebe, ki prebivajo ali se nahajajo na ozemlju države in niso državljani te države, ne glede na njihov različni pravni položaj označujemo z izrazom »TUJCI«. Splošno sprejeta definicija tujca (vsaj v večini evropskih držav) je, da je to oseba, ki nima državljanstva države, v kateri se nahaja. Pravni položaj tujcev mora biti urejen v pravnem redu sleherne moderne države in je odvisen od pravic in obveznosti, ki jim jih priznava oziroma nalaga pravni red države, v kateri se nahajajo, in ni enak, ampak je odvisen od različnih okoliščin, ki jih pravni red države šteje za pravno relevantne. Tako obstaja bistvena razlika od pravnega položaja tujcev, ki v državi stalno ali začasno prebivajo, od položaja tistih, ki so v državi na obisku. Prav tako se razlikuje položaj tujcev, ki so v državi dobili mednarodno zaščito (azil ali zatočišče) ali pa jo še iščejo, oziroma imajo poseben položaj tujci, ki so v državo prišli in se v njej nahajajo ilegalno. Poleg mednarodno pravne zaščite, ki se nanaša na vse tujce, je pravni položaj tujcev, ki so državljani določenih držav, odvisen tudi od sklenjenih mednarodnih sporazumov (bilateralnih ali multilateralnih). V skladu s splošno sprejetimi mednarodnimi standardi in načeli tudi Ustava RS v Sloveniji vsakomur zagotavlja enake človekove pravice in temeljne svoboščine ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so tudi pred zakonom enaki in uživajo enako pravno varstvo (14. in 22. člen Ustave RS). Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin je gotovo eden od najpomembnejših mednarodnopravnih aktov, ki varuje tudi pravni položaj tujcev. Posebej pa konvencija varuje položaj tujcev v naslednjih pogledih: vsakdo, ki je zakonito na ozemlju kake države, ima v tej državi pravico, da se svobodno giblje in da si svobodno izbira

prebivališče. Omejitve so možne le z zakonom in to v tistih primerih, koje to upravičeno zaradi varovanja javnega interesa. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 130 - 131)

3.3.1 PREBIVANJE TUJCEV V REPUBLIKI SLOVENIJI

S prebivanjem razumemo daljše prebivanje tujcev ali celo stalno naselitev tujcev v državi. Tujci potrebujejo za začasno in stalno prebivanje v Sloveniji ustrezno odobritev oziroma dovoljenje pristojnega državnega organa, ki se izdaja tujcem za daljše prebivanje v državi. Dovoljenja so vsaka odobritev pristojnega organa, izdana v skladu z zakonom, ki dovoljuje tujcu vstop v državo in za razliko od vizumov dovoljuje tudi prebivanje za določen čas in določen namen ali prebivanje za nedoločen čas. Bivalni naslov je vedno tudi vstopni naslov. Z razlikovanjem med vstopnimi in bivalnimi naslovi se uveljavlja drugačen pravni položaj tujcev, ki prihajajo in obiskujejo državo kot turisti ali poslovno, in pravni položaj od tistih, ki želijo v njej dalj časa prebivati in z drugačnimi nameni. (Debelak in Rakočević, 2008 str. 149)

Bivalni naslovi so različne vrste dovoljenj za prebivanje, so skupaj z vizumi bistveno pravni instrument, ki ga ima država za uravnavanje in obvladovanje priseljevanja. Bivalni naslovi se izdajajo za določen namen prebivanja in praviloma za daljše časovno obdobje. Omogočajo tako daljše prebivanje v državi in opravljanje različnih dejavnosti. Pri bivalnih naslovih je prav namen, zaradi katerega želi tujec prebivati v Sloveniji, odločilen za izdajo ustreznega dovoljenja in pogojen z različnimi pogoji, ki so odvisni oziroma prirejeni za posamezno vrsto dovoljenj. Najpomembnejša razlika med različnimi dovoljenji za prebivanje je, da se nekatera dovoljenja izdajo tujcem za določen čas in samo za določen namen in sta tako izdaja kot tudi čas, za katerega se izdajo, predvsem odvisna od konkretnega namena. Druga vrsta dovoljenj pa se izda tujcem, ki se v bistvu želijo v RS za stalno naseliti, torej brez časovne omejitve in brez opredelitve namena, če ne štejemo, da je tudi stalna naselitev sama po sebi še kako pomemben namen. Pogoji, ki morajo biti izpolnjeni za izdajo dovoljenj za prebivanje, so splošni, to so tisti, ki se zahtevajo pri izdaji vsakega dovoljenja in posebni, to so tisti, ki so predpisani samo za izdajo posamezne vrste dovoljenj. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 150)

Za stalno naselitev v RS potrebujejo tujci dovoljenje za stalno prebivanje. Dovoljenje za začasno prebivanje je sicer mogoče podaljševati, vendar pa je praviloma vezano na določen namen oziroma na določene kategorije tujcev. Pogoji, ki jih mora tujec izpolniti za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje, niso vezani na kakšen poseben namen, pač pa so v veliki meri odvisni od tega, koliko časa je tujec prebival v RS na podlagi dovoljenj za začasno prebivanje. Dovoljenje za stalno prebivanje se v številnih pogledih (predvsem glede obsega in vrste pravic ter obveznosti) razlikuje od dovoljenj za začasno prebivanje. Pravni položaj tujcev, ki pridobijo takšno dovoljenje, je tudi veliko bolj stabilen od položaja, ki ga tujcem zagotavlja dovoljenje za začasno prebivanje. Takšno dovoljenje ni časovno omejeno niti ni vezano na kakšen določen namen. Tujcu omogoča opravljanje vseh pridobitnih in drugih dejavnosti, njegov pravni položaj je v številnih pogledih izenačen s pravnim položajem oseb, ki so slovenski državljani. Dovoljenje za stalno

prebivanje tujcu tudi olajša pridobitev slovenskega državljanstva z naturalizacijo. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 151 - 152)

Dovoljenje za začasno prebivanje v RS se praviloma izda kot dovoljenje, ki je vezano na določen namen prebivanja in samo izjemoma kot nevezano dovoljenje. Dovoljenje za začasno prebivanje se tujcu lahko izda zaradi naslednjih namenov: zaposlitev ali dela, združitve družine, študija, izobraževanja, specializacije ali strokovnega izpopolnjevanja ter praktičnega usposabljanja, sodelovanja oziroma udeležbe v programih mednarodnih izmenjav prostovoljcev in v drugih programih, ki ne sodijo v sistem formalnega izobraževanja, in drugih upravičenih in z zakonom ter mednarodnimi akti ali mednarodnimi načeli in običaji utemeljenih razlogov. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 154)

Namen zaposlitve ali dela je najpogostejši razlog za priseljevanje tujcev, zlasti iz nerazvitih v razvite države. Dovoljenja za prebivanje, ki jih iz tega razloga izdajajo posamezne države, so v veliki meri odvisna od gospodarskih potreb posamezne države, zlasti od stanja in položaja na trgu delovne sile nasploh in na posameznih področjih. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 155)

3.3.2 PRENEHANJE PREBIVANJA TUJCEV V REPUBLIKI SLOVENIJI

Tujcem preneha prebivanje v RS in morajo zapustiti državo, ko jim preneha veljati dovoljenje za prebivanje. Običajno preneha veljati s potekom časa, za katerega je bilo izdano. Tujec se pred potekom veljavnosti dovoljenja temu lahko s posebno izjavo kadarkoli odreče, na enak način se lahko odreče tudi dovoljenju za stalno prebivanje. Pred iztekom časa lahko dovoljenje preneha veljati tudi na podlagi odločitve pristojnega upravnega ali sodnega organa. Tako dovoljenje za prebivanje preneha veljati, če je tujcu izrečena pravnomočna stranska kazen izgonu tujca iz države ali če je tujcu druga država članica EU izrekla pravnomočno odločitev o izgonu, zaradi katerega se ga prisilno odstrani iz RS. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 164)

Odpoved prebivanja tujcu je ukrep, pri katerem mora pristojni organ v vsakem primeru upoštevati teže obstoječega razloga za njegovo uvedbo in posledice, ki bi jih povzročil tujcu. Za odpoved prebivanja tujcu, ki ima dovoljenje za stalno prebivanje, Zakon o tujcih določa dva razloga: pravnomočno obsodbo zaradi kaznivega dejanja na nepogojno zaporno kazen, daljšo od treh let, ali utemeljen sum, da bi tujec lahko ogrožal varnost države, javno varnost ali mir. Tujcu, ki ima dovoljenje za začasno prebivanje, pa se lahko odpove iz naslednjih razlogov: če prebiva v nasprotju z namenom, zaradi katerega mu je bilo dovoljenje izdano, če ogroža javni red in mir, če zavrača izpolnjevanje odločitev državnih organov, če je bil obsojen na kaznivo dejanje na nepogojno zaporno kazen, daljšo od treh mesecev, če ostane brez sredstev za preživljanje in mu preživljanje v državi ni kako drugače zagotovljeno. (Debelak in Rakočević, 2008, str. 166)

4 OSAMOSVOJITEV REPUBLIKE SLOVENIJE

Ob osamosvojitvi Slovenije je državljanstvo RS pridobil vsakdo, ki je zanj zaprosil, če je imel na dan plebiscita, torej 23. decembra 1990, stalno prebivališče v Sloveniji. RS se je ob osamosvojitvi junija 1991 obvezala, da bo v skladu s svojim notranjim pravom in sprejetimi mednarodnimi obveznostmi vsakomur na svojem ozemlju zagotovila uživanje in varstvo splošnih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, brez sleherne diskriminacije. Ta zaveza je bila potrjena s sprejetjem Ustave decembra 1991, katera vsebuje obsežen nabor splošnih človekovih pravic in temeljnih svoboščin kot tudi posebnih pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti ter romske skupnosti.

Kronologija od osamosvojitve do izbrisa (po Dedić, 2003, str. 141 - 143):

- 21. november 1990: Skupščina RS sprejme Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije.
- 6. december 1990: Parlament razpiše plebiscit in se zaveže, da se politični položaj obeh manjšin (madžarske in italijanske) kot tudi pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov, ki živijo v Sloveniji, ne bo spremenil. Prav tako je sprejeta tudi Izjava o dobrih namenih, ki zagotavlja pravico do državljanstva vsem stalnim prebivalcem, ki bi to želeli.
- 23. december 1990: Plebiscit o neodvisni in samostojni Sloveniji. Velika večina (88,5 odstotka) vseh volilnih upravičencev podpre projekt slovenske državnosti.
- maj 1991: Pri obravnavi ZTuj je predlagan amandma k 81. členu, ki je kasneje usodno vplival na legalizacijo izbrisa. Čeprav je omenjeni amandma k zakonu podprla Demosova vlada, ga parlamentarna (Demosova) večina ni potrdila. Predvideval je podelitev dovoljenja za stalno prebivanje (po uradni dolžnosti) tudi tistim posameznikom, ki ne bi zaprosili za slovensko državljanstvo, imeli bi pa prebivališče in zaposlitev na območju Slovenije.
- 25. junij 1991: Slovenski parlament slovesno sprejme Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije in razglasi Deklaracijo o neodvisnosti. V veljavo stopita tudi ZDRS in ZTuj.
- 26. december 1991: Poteče šestmesečni rok za predajo vloge za pridobitev državljanstva po 40. členu ZDRS, ki omogoči sprejem v slovensko državljanstvo večini pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov.
- 26. februar 1992: Ministrstvo za notranje zadeve izvede izbris iz registra stalnega prebivalstva po uradni dolžnosti, sledeč 2. odstavku 81. člena ZTuj.

4.1 UREDITEV STATUSA DRŽAVLJANOV NEKDANJIH REPUBLIK SFRJ

V prehodnem obdobju je bilo eno izmed perečih vprašanj s področja položaja tujcev predvsem problematika t. i. zatečenih oseb. To so osebe, ki so imele ob osamosvojitvi državljanstvo drugih nekdanjih republik SFRJ, dejansko pa živijo in so že več let ali celo desetletij živeli v RS, po razpadu Jugoslavije pa so v Sloveniji postali tujci. V skladu z

določbo 13. člena Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti RS (Uradni list RS, št. 1-6/91) so bili tisti izmed njih, ki so na dan plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije 23. 12. 1990 imeli prijavljeno stalno prebivališče v RS in so tukaj tudi dejansko živeli, do pridobitve državljanstva RS po 40. členu Zakona o državljanstvu Republike Slovenije oziroma do izteka rokov po 81. členu Zakona o tujcih izenačeni v pravicah in dolžnostih z državljani RS, razen glede pridobitve lastninske pravice, sicer pa so obdržali pridobljene pravice. Večina od njih si je uredila državljanski status na podlagi prošnje za pridobitev slovenskega državljanstva pod olajšanimi pogoji 40. čl. Zakona o državljanstvu RS. Pogoja za pridobitev sta bila samo dva; da so imeli stalno prebivališče v Sloveniji na dan plebiscita in da so v Sloveniji tudi dejansko živeli. Rok za vložitev prošnje je bil šest mesecev od uveljavitve zakona. Po podatkih MNZ je bilo 171.120 prošenj ugodno rešenih. (po Združeni narodi - odbor za človekove pravice, 2004, str. 74)

4.2 UREDITEV STATUSA DRUGIH TUJCEV

Za tujce, ki so bili tujci že v SFRJ, so bili pogoji bivanja natančno določeni v 82. členu Zakona o tujcih, kjer je bilo v tretjem odstavku zapisano, da »Dovoljenja za stalno prebivanje, izdana po zakonu o gibanju in prebivanju tujcev (Uradni list SFRJ, št. 56/80, 53/85, 30/89 in 26/90), veljajo še naprej za vse tujce, ki so imeli ob uveljavitvi tega zakona stalno prebivališče na območju RS.« (Zakon o tujcih, 1991)

Iz prvega odstavka 82. člena je bilo tudi razvidno, da so bili potni listi za begunce, tujce in osebne izkaznice za tujce, izdane na osnovi Zakona o gibanju in prebivanju tujcev (Uradni list SFRJ, št. 56/80, 53/85, 30/89 in 26/90), veljavne še dve leti po uveljavitvi Zakona o tujcih (Zakon o tujcih, 1991). Leta 1991 je tako ostalo v veljavi 568 dovoljenj za stalno prebivanje oseb, ki so imele status tujca že pred sprejemom Zakona o tujcih (Odločba Ustavnega sodišča št. U-I-284/94 1999).

Tujcem v Sloveniji, ki so imeli dovoljenje za stalno prebivanje in niso bili državljani nobene od republik bivše SFRJ, se je status v novi državi tako avtomatsko priznal.

4.3 IZBRIS IZ REGISTRA STALNEGA PREBIVALSTVA

Za preostale državljane držav naslednic SFRJ, ki v roku niso vložili prošnje za pridobitev državljanstva ali jim je bila izdana negativna odločba, so v skladu z 81. členom Zakona o tujcih (Uradni list RS, št. 1/91-1 in 44/97) dva meseca po preteku roka, v katerem bi lahko zaprosili za sprejem v državljanstvo (to je dne 26. 2. 1992) oziroma dva meseca od izdaje dokončne odločbe v postopku pridobitve državljanstva, pričele veljati določbe citiranega zakona in so tako postali tujci. Kot tujci so bili preneseni iz registra stalnega prebivalstva in v skladu z določbami Zakona o tujcih so si za prebivanje v Republiki Sloveniji morali urediti dovoljenje za prebivanje (dovoljenje za začasno ali stalno prebivanje). Ker državljani držav naslednic nekdanje SFRJ pogoja triletnega

neprekinjenega prebivanja v RS na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje iz prvega odstavka 16. člena Zakona o tujcih, ki je bil osnovni pogoj za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje, ob uveljavitvi zakona oziroma ob pričetku njegove veljavnosti niso mogli izpolnjevati, je Vlada RS s sklepom št. 260-01/91-2/5-8 z dne 3. 9. 1992 odločila, da je za njih navedeni pogoj izpolnjen, če so imeli prijavljeno stalno prebivališče v RS najmanj tri leta, preden so za njih začele veljati določbe Zakona o tujcih in če so v RS tudi dejansko živeli. Na ta način je bilo omogočeno, da so državljani držav naslednic nekdanje SFRJ, ki so bili pred 26. 2. 1992 stalni prebivalci RS, lahko pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, seveda ob izpolnjevanju tudi ostalih zakonskih pogojev (upravičen razlog za daljše prebivanje v RS, zagotovljena sredstva za preživljanje in veljavni dokument o izkazovanju istovetnosti). Tako je bilo že v letu 1992 državljanom držav naslednic nekdanje SFRJ izdanih 1.468 dovoljenj za stalno prebivanje. Razlogi, da niso zaprosili za državljanstvo na podlagi ugodne določbe 40. člena, so bili različni. Predvsem je šlo za neizpolnjevanje pogojev (npr. niso imeli prijavljenega stalnega prebivališča), obstoječe premoženje v drugih bivših republikah, v manjši meri za nezmožnost zadosti hitre pridobitve zahtevanih dokumentov, v nekaterih primerih pa je šlo za osebno odločitev, da za državljanstvo ne zaprosijo, ker se z novo državo niso identificirali. (po Združeni narodi - odbor za človekove pravice, 2004, str. 74, 75)

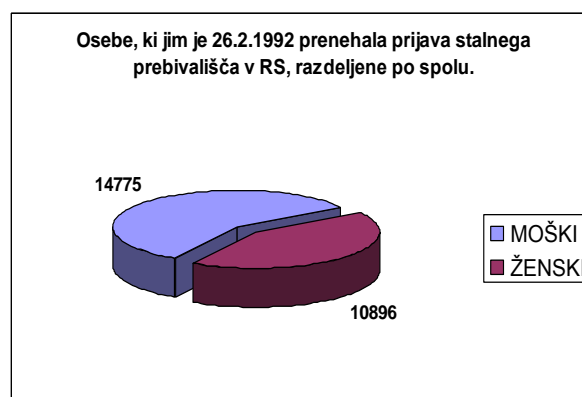
5 KDO SO IZBRISANI

RS je z Zakonom o tujcih leta 1991 določila, da za državljane SFRJ, ki so bili državljani drugih republik in v roku šestih mesecev od uveljavitve Zakona o državljanstvu Republike Slovenije niso zaprosili za sprejem v državljanstvo RS, začnejo veljati določbe Zakona o tujcih. Državljanji drugih republik nekdanje SFRJ, ki so imeli v RS prijavljeno stalno prebivališče, so bili tako izbrisani iz registra stalnega prebivalstva, saj zakon za njih ni določal posebnih oziroma drugačnih pogojev za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje v RS kot za ostale tujce. Ostalim tujcem ni bilo treba storiti nič, saj so po poteku roka avtomatično postali tujci s stalnim prebivališčem v RS. (po MNZ, O izbrisu in izbrisanih, 2009)

Izbrisani so osebe, ki izpolnjujejo vse štiri spodaj navedene pogoje (po MNZ, O izbrisu in izbrisanih, 2009):

1. Na dan 25. 6. 1991 so bili državljani SFRJ, vendar niso imeli republiškega državljanstva Slovenije, ampak državljanstvo druge republike nekdanje SFRJ (to državljanstvo je takrat vsak dobil po državljanstvu svojih staršev in ne po kraju rojstva).
2. Na dan 23. 12. 1990 so imeli v Republiki Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče.
3. Po osamosvojitvi Republike Slovenije niso pridobili slovenskega državljanstva.
4. So bili zato izbrisani iz registra stalnega prebivalstva (prijava stalnega prebivališča v Republiki Sloveniji jim je prenehala 26. 2. 1992, lahko pa tudi na drug datum).

Slika 1: Razdelitev oseb po spolu



Vir: Ministrstvo za notranje zadeve

Tabela 1: Razdelitev oseb po starostnih skupinah

STAROSTNE SKUPINE	ŠTEVILO
do 18	5360
18-29	5008
30-39	6496
40-49	4032
50-59	2795
nad 60	1980
SKUPAJ	25671

Vir: Ministrstvo za notranje zadeve

5.1 POTEK IZVEDBE IZBRISA

Izbris je bil izvršen 26. februarja 1992 brez zakonske podlage. Izvršen je bil istočasno na upravnih enotah (nekdanjih občinskih upravnih organih za notranje zadeve RS) po centralnem ukazu Ministrstva za notranje zadeve, ki je v ta namen izdalo dve interni navodili - depeši. (po Mirovni inštitut, Izbrisani prebivalci Slovenije, 2009)

S prvo depešo, ki je bila izdana 27. februarja 1992, je bilo ukazano razčiščevanje evidenc, s katerim je bilo 18.305 državljanov drugih držav naslednic SFRJ s stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki niso pridobili državljanstva RS, izbrisanih iz registra stalnega prebivalstva in prenesenih v tako imenovano mrtvo evidenco. Ukazano pa je bilo tudi, da morajo organi za notranje zadeve (policija) izbrisane v skladu z 28. členom takratnega Zakona o tujcih privedi do državne meje in jih napotiti čez državno mejo, brez kakršnekoli odločbe upravnega organa. Depešo je podpisal podsekretar MNZ Slavko Debelak. V drugi depeši MNZ z dne 4. junija 1992 je takratni minister za notranje zadeve Igor Bavčar Vlado RS obvestil, da so izbrisani zaradi daljšega bivanja tu izgubili stik z matično državo in so zato eksistenčno navezani na RS, da pa je kljub temu treba odmisлити pridobljene pravice, ki naj bi se jim izbrisani odrekli zavestno. To pa seveda ni držalo, saj o izbrisu niso bili obveščeni in o izbrisu iz registra niso bili obveščeni, poleg tega pa niti Zakon o državljanstvu niti Zakon o tujcih kot tudi noben drug zakon ni določal, kakšne bodo posledice za tiste, ki državljanstva RS ne bodo pridobili. (po Mirovni inštitut, Izbrisani prebivalci Slovenije, 2009)

5.2 ZAKONSKO REŠEVANJE IZBRISA

5.2.1 ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA ŠT. U-I-284/94, 1999

Ustavno sodišče Republike Slovenije je z odločbo št. U-I-284/94 z dne 4. 2. 1999 odločilo,

da je Zakon o tujcih (Uradni list RS, št. 1/91-1 in 44/97) v neskladju s Ustavo, ker ne določa pogojev za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje oseb iz drugega odstavka 81. člena¹⁰ po preteku roka, v katerem bi lahko zaprosile za sprejem v državljanstvo RS, če tega niso storile, ali po dnevu, ko je postala odločba o nesprejemu v državljanstvo RS dokončna. Ustavno sodišče je zakonodajalcu naložilo, da ugotovljeno neskladnost odpravi v roku šestih mesecev od dneva objave zgoraj citirane odločbe v Uradnem listu RS. (po MNZ, O izbrisu in izbrisanih, 2009)

Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ

Ker je zakonodajalcu Ustavno sodišče naložilo, da odpravi ugotovljeno neskladnost, je bil julija 1999 sprejet Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ (ZUSDDD), ki je začel veljati 28. 9. 1999 in je določal pogoje za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje za državljane drugih držav naslednic nekdanje SFRJ. Po navedenem zakonu lahko državljan druge države naslednice nekdanje SFRJ pridobi dovoljenje za stalno prebivanje pod pogojem (po MNZ, O izbrisu in izbrisanih, 2009):

- da je imel na dan 23. 12. 1990 na območju RS prijavljeno stalno prebivališče in od tega dne dalje v RS tudi dejansko živi oziroma
- da je na dan 25. 6. 1991 prebival v RS in od tega dne dalje v njej tudi dejansko, neprekinjeno živi.

ZUSDDD je nadalje določal, da mora tujec prošnjo za izdajo dovoljenja vložiti v roku treh mesecev od uveljavitve zakona, to je do 28. 12. 1999, razen v primeru, če je zaprosil za sprejem v državljanstvo RS po 40. členu¹¹ Zakona o državljanstvu Republike Slovenije (ZDRS) in mu je bila izdana negativna odločba. V tem primeru lahko prošnjo vložijo v roku treh mesecev od uveljavitve ZUSDDD oziroma v treh mesecih od dokončnosti odločbe, če postane odločba dokončna po uveljavitvi ZUSDDD. Dovoljenje za stalno prebivanje, izdano po ZUSDDD, učinkuje za naprej, to je od vročitve dovoljenja tujcu dalje, ravno tako kot tudi dovoljenje za stalno prebivanje, izdano po ZTuj. (po MNZ, O izbrisu in izbrisanih, 2009)

¹⁰ 81. člen, drugi odstavek; Za državljane SFRJ, ki so državljani druge republike, ki ne zaprosijo za državljanstvo Republike Slovenije v roku iz prejšnjega odstavka ali jim je izdana negativna odločba, začnejo veljati določbe tega zakona dva meseca po preteku roka, v katerem bi lahko zaprosili za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije, oziroma od izdaje dokončne odločbe

¹¹ 40. Člen ZDRS; Osebe, ki jim je bilo odvzeto državljanstvo Ljudske Republike Slovenije in FLRJ po zakonu o odvzemu državljanstva, podoficirjem in oficirjem bivše jugoslovanske vojske, ki se nočejo vrniti v domovino, pripadnikom vojnih formacij, ki so služili okupatorju in pobegnili v tujino, kot tudi osebam, ki so pobegnile v tujino po osvoboditvi (Uradni list FLRJ, št. 86/46), in njihovi otroci, lahko pridobijo državljanstvo Republike Slovenije, če v enem letu od uveljavitve tega zakona vložijo prošnjo pri republiškem upravnem organu, pristojnem za notranje zadeve.

5.2.2 ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA ŠT. U-I-295/99, 2000

Ustavno sodišče je z odločbo št. U-I-295/99-13 z dne 18. 5. 2000 razveljavilo prve tri alineje 3. člena zakona (ZUSDDD)¹², po katerih se dovoljenje za stalno prebivanje ne izda tistemu, ki je bil po 25. 6. 1991 večkrat kaznovan za prekršek zoper javni red in mir z elementi nasilja, ali obsojen za kaznivo dejanje na zaporno kazen najmanj enega leta, ali obsojen na zaporne kazni, katerih skupna dolžina presega tri leta. Ti negativni pogoji so bili namreč strožji od pogojev, zaradi katerih je mogoča odpoved stalnega prebivanja tujcem, ki tako dovoljenje že imajo po Zakonu o tujcih. Prav tako je bil izključen prosti preudarek, ki bi pristojnemu upravnemu organu omogočil presojo, ali se dovoljenje za stalno prebivanje kljub neizpolnjevanju katerega izmed razlogov lahko izda. Seveda ob upoštevanju okoliščin prosilca, kot so dolžina bivanja v državi, njegovih osebnih, gospodarskih, družinskih in drugih vezi z Republiko Slovenijo, in posledic, ki bi jih odpoved bivanja povzročila prosilcu in njegovi družini. Osebe, katerih status naj bi zakon urejal so bile zopet diskriminirane v primerjavi z drugimi tujci. (po MNZ, O izbrisu in izbrisanih, 2009)

Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ, dopolnitve

Na osnovi odločbe Ustavnega sodišča št. U-I-295/99-13, 2000 so bile leta 2001 sprejete dopolnitve ZUSDDD (Uradni list RS, št. 64, 2001). V zakonu so bile upoštevane pripombe ustavnega sodišča glede 3. člena zakona. Pogoji za odklonitev dovoljenja, so se izenačili s pogoji Zakona o tujcih. Opozoriti je potrebno, da ta odločba ni presojala zakona kot celote, ampak samo določen člen.

Na podlagi ZUSDDD je tako do leta 2006 dovoljenje za stalno prebivanje pridobilo 12199 državljanov drugih republik, 189 prošenj pa je bilo še nerešenih. S temi dovoljenji je bilo osebam priznano stalno prebivališče z dnem izdaje dovoljenja za stalno prebivanje, torej

¹² 3. člen ZUSDDD; dovoljenje za stalno prebivanje se ne izda tistemu, ki:

– je bil po 25. juniju 1991 večkrat kaznovan za prekršek zoper javni red in mir z elementi nasilja, ali

– je bil po 25. juniju 1991 obsojen za kaznivo dejanje na zaporno kazen najmanj enega leta, ali

– je bil po 25. juniju 1991 obsojen na zaporne kazni, katerih skupna dolžina presega tri leta, ali

– je bil po 25. juniju 1991 obsojen za kaznivo dejanje iz petnajstega ali šestnajstega poglavja kazenskega zakona SFRJ (Uradni list SFRJ, št. 44/76, 34/84, 74/87, 57/89, 3/90 in 39/90), uperjeno zoper Republiko Slovenijo oziroma druge vrednote, ki jih v skladu z določbo prvega odstavka 4. člena ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije varuje kazenska zakonodaja Republike Slovenije, ne glede na to, kje je bilo to dejanje storjeno, ali

– je bil obsojen za kaznivo dejanje iz triintridesetega, štiriintridesetega ali petintridesetega poglavja kazenskega zakonika Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 63/94 in 70/94).

le za naprej. S tem tako ZUSDDD ni uredil položaja prizadetih oseb za nazaj, od leta 1992. (Odziv MNZ, 2007)

5.2.3 ZAKON O DRŽAVLJANSTVU REPUBLIKE SLOVENIJE, DOPOLNITVE

Državni zbor sprejme Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije (ZDRS-Č), ki v 19. členu določa: »Za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije lahko v roku enega leta od dneva uveljavitve tega zakona zaprosi polnoletna oseba, ki je imela na dan 23. decembra 1990 na območju Republike Slovenije prijavljeno stalno prebivališče in od tega dne v Republiki Sloveniji tudi neprekinjeno živi, če izpolnjuje tudi druge pogoje iz omenjenega zakona¹³. Zakon je začel veljati 29. novembra 2002. Na podlagi 19. člena ZDRS-Č je bilo vloženih 2.959 prošenj, do 31. decembra 2006 pa naj bi jih bilo pozitivno rešenih 1.729 (po 24ur – spletni vir, 2007).

5.2.4 ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA ŠT. U-I-246/02-28, 2003

Ker Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ ni urejal pridobitev statusa za stalno prebivanje za nazaj od 26. 2. 1992 je leta 2003 Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije na Ustavno sodišče vložilo pobudo za presojo ustavnosti celotnega zakona. Ustavno sodišče tako z odločbo št. U-I-246/02 odloči, da Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ (ZUSDDD) v nekaterih točkah ni v skladu z Ustavo, ker državljanom drugih republik nekdanje SFRJ, ki so bili 26. februarja 1992 izbrisani iz registra stalnega prebivališča RS, od navedenega datuma ne priznava stalnega bivališča. Ministrstvu za notranje zadeve zato naloži, da v šestih mesecih odpravi neskladje z Ustavo. Tistim, ki so že pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, mora MNZ po uradni dolžnosti poslati ugotovitveno odločbo (t. i. dopolnilno odločbo) in jim vrniti status od 25. februarja 1992 do pridobitve dovoljenja za stalno prebivanje. Za tiste, ki še nimajo nikakršnega bivalnega statusa v Sloveniji, pa mora v istem časovnem obdobju pripraviti nov zakon. Poleg tega ZUSDDD ni v skladu z Ustavo, ker ne definira jasno, kaj pomeni dejansko neprekinjeno bivanje, hkrati pa ne upošteva posebne situacije posameznikov, ki so bili izgnani iz Slovenije. Ustavno sodišče razsodi še, da je bil trimesečni rok, v katerem je bilo mogoče podati vlogo, prekratek. (po Politike izključevanja med nastajanjem slovenske državnosti, Zorn, 2003, str. 7 - 8)

Tehnični zakon

Septembra 2003 takratni minister za notranje zadeve predstavi zakon o izvršitvi 8. točke odločbe Ustavnega sodišča Republike Slovenije št. U-I-246/02-28 oziroma tako imenovani

¹³ Če prosilec opravi izpit iz slovenskega jezika; če v matični državi ali v Sloveniji ni obsojen na zaporno kazen, daljšo od enega leta; če sprejetje te osebe v državljanstvo RS ne pomeni nevarnosti za javni red, varnost ali obrambo države in če poda izjavo, da se strinja s pravnim redom RS (Zakon o državljanstvu RS).

»tehnični zakon«, »ki ureja pogoje in postopke izdaje odločbe o ugotovitvi stalnega prebivanja v Republiki Sloveniji državljanu ali državljanki druge države naslednice nekdanje SFRJ, ki je imel v Republiki Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče na dan 23. december 1990 in na dan 25. februarja 1992 in ki je že pridobil dovoljenje za stalno prebivanje na podlagi Zakona o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji ali Zakona o tujcih«. Tehnični zakon o izbrisanih je vladna večina v Državnem zboru potrdila, a so se temu opozicijske stranke uprle in s podpisi razpisale referendum. Referendum in dokaj nejasno referendumsko vprašanje sta se nanašala na zakon, ta je bil v Državnem zboru potrjen konec novembra 2003, ki je določal izvedbo 8. točke odločbe Ustavnega sodišča, po kateri naj bi se izbrisanim začele izdajati odločbe o stalnem prebivališču. Referendum je tako potekal 4. aprila 2004 in pokazal zanimive rezultate. Referendumsko vprašanje »Ali ste za to, da se uveljavi zakon o izvršitvi 8. točke odločbe Ustavnega sodišča Republike Slovenije št. U-I-246/ 02-28 (EPA 956-III), sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije dne 25. 11. 2003« je zavrnilo slabih 95 odstotkov tistih, ki so se referendumu udeležili. Odzivnost volilnega telesa na referendumu je bila sicer 31-odstotna. Tehnični zakon tako na referendumu ni dobil podpore. (po MMC Rtv Slo, 2011)

Sistemeski zakon

Oktober 2003 vlada obravnava Zakon o stalnem prebivanju tujcev z državljanstvom drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v RS, ki so imeli na dan 23. decembra 1990 in 25. februarja 1992 v RS prijavljeno stalno prebivališče oziroma tako imenovani »sistemeski zakon«, ki naj bi celovito uredil status za štiri kategorije izbrisanih (po Pistotnik, Kronologija Izbrisa, 2007, str. 216):

- osebe, ki doslej niso pridobile nobenega statusa
- osebe, ki imajo le dovoljenje za začasno prebivanje, ter njihove otroke in
- osebe, ki so pridobile dovoljenje za stalno prebivanje na podlagi olajšav (družinskih vezi)
- izbrisane osebe, ki so že pridobile slovensko državljanstvo in ki bodo morale za pridobitev priznanja dovoljenja za stalno prebivanje za nazaj zaprositi sami.

Za prve tri kategorije oseb naj bi zakon urejal status od februarja 1992 naprej po uradni dolžnosti. Prav tako je pri poskusu sprejemanja sistemeskega zakona, kateri je potekal vzporedno s sprejemom tehničnega zakona naletel še na večje ovire pri sprejemanju in sicer spreminjanju tako s strani koalicije kakor tudi opozicije. Opozicija je namreč zavračala sprejetje omenjenega zakona in grozila z novimi referendumskimi pobudami. Prvo je vložila opozicijska Koalicija Slovenija, pobuda pa je bila zaradi nejasnosti in dvomov o ustavnosti vprašanja poslana na Ustavno sodišče. Koalicija Slovenija je nato oblikovala novo referendumsko vprašanje o sistemeskem zakonu, o katerem so odločali v Državnem zboru. Parlament je odločil, da novo pobudo v presojo pošlje na Ustavno sodišče, ki je pobudo zavrnilo. Kasneje sta se pojavili še dve referendumski pobudi o sistemeskem zakonu o izbrisanih. Prva je bila pobuda skupine volivcev s prvopodpisano Sandro Letico iz Izole. Sandra Letica je sicer članica izvršilnega odbora podmladka

Slovenske demokratske stranke. Njeno pobudo je Državni zbor zavrnil. Na to odločitev se je Letičeva pritožila na Ustavno sodišče, ki pa je prav tako zavrnilo pobudo. Pobudo o novem referendumu in začetku zbiranja podpisov je vložil tudi član izvršilnega odbora SDS-a Branko Grims s skupino volivcev. Tudi to pobudo je Državni zbor zavrnil, Grims pa je tako na Ustavno sodišče vložil zahtevo po presoji že četrte pobude o razpisu referenduma o sistemskem zakonu o izbrisanih. Kasneje je sodišče zavrnilo tudi to pobudo. (po MMC Rtv Slo, 2011)

Predlog spremembe ustavnega zakona

Pri predlogu ustavnega zakona ni problematična le njegova oblika (ustavni in ne navadni zakon), temveč tudi njegova vsebina. Namesto da bi služila izvedbi odločbe Ustavnega sodišča ali celo širše zastavila reševanje problema izbrisa, vsebina sledi drugačnim ciljem. Najpomembnejši vsebinski cilji predloga ustavnega zakona so namreč naslednji (po Izbrisani, Predlog ustavnega kot negacija pravne države, Kogovšek, 2007, str. 178 - 179):

- izključiti individualno in objektivno odgovornost tistih, ki so zagrešili izbris,
- izničiti vsa dosedanja prizadevanja samih izbrisanih, Ustavnega sodišča in drugih akterjev za rešitev problema izbrisa,
- omogočiti obnovo postopkov in ponovni odvzem statusov (dovoljenj za stalno prebivanje),
- izključiti možnost odškodnin za povzročeno materialno in nematerialno škodo.

Osnovni namen izbire načina urejanja problema izbrisa z ustavnim zakonom (in ne z navadnim zakonom) je poseči v ustavne temelje osamosvajanja Republike Slovenije in jih spremeniti tako, da vsi nadaljnji ukrepi, ki so privedli do izbrisa, postanejo zakoniti in ustavni. Z drugimi besedami, ustavni zakon bi legitimiral in upravičil vse zakonske in administrativne ukrepe, ki so privedli do izbrisa. Predlog ustavnega zakona tako poskuša obiti odločbe Ustavnega sodišča, ki so bile izdane v povezavi z izbrisom (trenutno jih je najmanj osem), s katerimi je Ustavno sodišče vztrajno in dosledno razveljavljalo zakonske določbe in ukrepe izvršilne veje oblasti, ki so izbris povzročili. Izbira takšnega načina reševanja problema izbrisa najverjetneje izvira iz prepričanja, da Ustavno sodišče ni pristojno za presojanje ustavnosti ustavnih zakonov, tako kot ni pristojno za presojanje ustave (pač pa le zakonov, podzakonskih predpisov in drugih splošnih aktov, kot izhaja iz določbe 153. člena Ustave). Če bi se problema izbrisa lotili s sprejemanjem zakona, bi bil ta namreč zopet izpostavljen presoji Ustavnega sodišča, to pa bi sporne določbe v skladu s svojo dosedanjo prakso zagotovo znova razveljavilo. Glede na to, da je Ustavno sodišče o enaki materiji, kot jo ureja predlog ustavnega zakona, odločalo že najmanj osemkrat in da je večina določb iz predloga ustavnega zakona v nasprotju z njegovimi ugotovitvami, lahko sklepamo, da je oblika ustavnega zakona izbrana izključno z namenom zlorabe instituta ustavnega zakona. V primeru zlorabe pa je tudi ustavni zakon lahko izpostavljen presoji pred Ustavnim sodiščem. (po Izbrisani, Predlog ustavnega kot negacija pravne države, Kogovšek, 2007, str. 178 - 179)

5.2.5 ZAKON O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH ZAKONA O UREJANJU STATUSA DRŽAVLJANOV DRUGIH DRŽAV NASLEDNIC SFRJ V REPUBLIKI SLOVENIJI

Zakon je bil sprejet v Državnem zboru oktobra leta 2010, njegov glavni namen pa je poprava krivic ter vrnitev človeškega dostojanstva izbrisanim v skladu z odločbo Ustavnega sodišča Republike Slovenije št. U-I-246/02-28 z dne 3. 4. 2003.

ZUSDDD-B tako določa, v katerih primerih se šteje, da so imeli državljani drugih republik nekdanje SFRJ, ki so bili izbrisani, ko so za njih začele veljati določbe Zakona o tujcih, dovoljenje za stalno prebivanje in prijavljeno stalno prebivališče tudi za nazaj, to je od izbriše prijave stalnega prebivališča dalje. Prav tako zakon nadalje ureja, v katerih primerih prisilna odstranitev ne vpliva na pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje oziroma ne prekine pogoja dejanskega življenja v Republiki Sloveniji. Določa pa tudi merila za ugotavljanje izpolnjevanja pogoja dejanskega življenja v RS in ki pogoja odsotnosti iz RS dejanskega življenja ne prekinejo. Določitev dejanskega življenja tako izhaja iz osnovne definicije, po kateri je "Republika Slovenija središče življenjskih interesov", kjer se uresničujejo bistvene osebne, družinske, ekonomske ali socialne potrebe posameznika. Takšna definicija omogoča, da pristojni organ pri ugotavljanju pogoja dejanskega življenja preverja, ali je tujec RS izbral kot tisto državo, na katero veže bistvene elemente svojega bivanja, kot so delo, družina itd. Zakonodajalec je pri definicij dejanskega življenja izbral alternativno naštevanje (uporaba veznika "ali") namesto kumulativnega (uporaba veznika "in"), saj bi druga različica glede na težavnost dokazovanja in raznolikost življenjskih situacij izbrisanih praktično onemogočila izpolnjevanje navedenega zakonskega pogoja.

(MNZ, O izbrisu izbrisanih, 2009)

Zaradi specifičnih razmer, v katerih so se znašli državljani drugih republik nekdanje SFRJ, ki so bili izbrisani iz registra stalnega prebivalstva, ko so za njih začele veljati določbe ZTuj, novela ZUSDDD-B v skladu z omenjeno odločbo Ustavnega sodišča RS in sodno prakso, ki se je oblikovala do sedaj, določa tudi okoliščine, ki na prekinitev dejanskega življenja nimajo vpliva. Prav tako dejansko življenje po ZUSDDD-B ni prekinjeno, če je oseba zapustila RS zaradi okoliščin, ki so bile posledica izbriše iz registra stalnega prebivalstva RS, ko so zanj začele veljati določbe ZTuj. Dejansko življenje tudi ni prekinjeno, če je oseba zapustila RS, ker ni mogla pridobiti dovoljenja za prebivanje v RS zaradi neizpolnjevanja pogojev in ji je bila prošnja za izdajo dovoljenja zavržena, zavržena ali je bil postopek ustavljen ali če se oseba ni mogla vrniti v RS zaradi vojnih razmer v drugih državah, naslednicah nekdanje SFRJ, ali iz zdravstvenih razlogov. (MNZ, O izbrisu izbrisanih, 2009)

Izdaja dopolnilnih odločb za ureditev statusa za nazaj

ZUSDDD-B določa tudi nov rok za vložitev prošnje za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje, saj je Ustavno sodišče RS razveljavilo trimesečni rok za vložitev prošnje, ker je

bil prekratek. (Posledično je bil rok za vložitev prošnje po ZUSDDD ponovno odprt, kar je sporno z vidika določnosti in predvidljivosti pravne ureditve). Po ZUSDDD-B lahko tujec, ki dovoljenja za stalno prebivanje še nima, prošnjo za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje vloži v roku treh let od uveljavitve zakona, kar po mnenju zakonodajalca predstavlja primeren in dovolj dolg rok. Ustavno sodišče RS je namreč že v odločbi št. U-II-1/04 z dne 26. 2. 2004, s katero je odločalo o ustavnosti zahteve za referendum, navedlo, da določitev šestmesečnega roka za vložitev vloge za priznanje statusa stalnega prebivališča sama po sebi ni v nasprotju z Ustavo, zaradi česar je po mnenju zakonodajalca v skladu z Ustavo tudi triletni rok. (MNZ, O izbrisu izbrisanih, 2009)

6 IZBRISANI IN KRŠITVE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

Analiza izbrisa in njegovih posledic kaže, da je ta ukrep posegel tako v prvo kot drugo generacijo človekovih pravic. Človekove pravice prve generacije so po naravi državljanske in politične pravice, človekove pravice druge generacije pa so po naravi ekonomske, socialne in kulturne. Obe skupini pravic sta zavarovani s tremi ključnimi mednarodnimi pravnimi dokumenti, sprejetimi v okviru Organizacije združenih narodov (po Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 84):

- s Splošno deklaracijo človekovih pravic (SDČP)¹⁴, ki zajema obe skupini pravic,
- z Mednarodnim paktom o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP)¹⁵, ki vsebuje prvo generacijo človekovih pravic,
- z Mednarodnim paktom o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP)¹⁶, ki ureja spoštovanje ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic.

Vsi trije dokumenti skupaj tvorijo tako imenovano Listino pravic (ang. Bill of Rights). Poleg dokumentov OZN je za presojo kršitev pravic v državah članicah Sveta Evrope, med katerimi je tudi Slovenija, pomembna Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin s protokoli (EKČP)¹⁷, ki varuje predvsem državljanske in politične pravice, pa tudi nekatere specifične ekonomske, socialne in kulturne pravice. Tretja generacija človekovih pravic v zavezujočih mednarodnopravnih dokumentih še ni zavarovana, temveč je vsebovana v nezavezujočih deklaracijah in zbirkah načel. Gre za kolektivne pravice, pravice do samoodločbe, pravice do ekonomskega in socialnega razvoja, pravico do zdravega življenjskega okolja, pravico do naravnega bogastva, pravico do sporazumevanja in komunikacijske pravice. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 84)

¹⁴ Universal Declaration of Human Rights (Splošna deklaracija o človekovih pravicah) , G.A.res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948)

¹⁵ The International Covenant on Civil and Political Rights (Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah), GA res. 2200A (XXI), 21 UN GAOR Supp. (No.16) at 52, UN Doc. A/6316 (1966); 999 UNTS 171; 6 ILM 368 (1967)

¹⁶ The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah) GA Res 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No.16) at 49, U.N. Doc. A/6316 (1966), 993 U.N.T.S. 3 (1976)

¹⁷ European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin), ki je začela veljati 3. 9. 1953, spremenjena in dopolnjena s Protokolom št. 11, z dodatnim Protokolom in Protokoli št. 4, 6, 7, 12 in 13

6.1 POSLEDICE IZBRISA IZ REGISTRA STALNEGA PREBIVALSTVA

Dne 26. 2. 1992 so za državljane SFRJ, ki so državljani druge republike in ki niso zaprosili za državljanstvo Republike Slovenije ali jim je bila izdana negativna odločba, začele veljati določbe Zakona o tujcih (drugi odstavek 81. člena). Ministrstvo za notranje zadeve jim čez noč odvzame zakonito pridobljeni status oseb s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji – izbrše jih iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije po uradni dolžnosti, brez ustrezne zakonske podlage, brez upravne odločbe in ne da bi o tem obvestili prizadete osebe. S tem dejanjem okrog 18.000 ljudi izgubi pravno podlago za existenco, saj so jim bile odvzete vse pravice, vezane na status stalnega prebivališča. Njihovi dokumenti ne glede na datum izteka veljavnosti postanejo neveljavni in so nemalokrat uničeni. Mnogim s prevaro; naprošeni so, da si pridejo uredit papirje, ko pa so predložili zahtevane dokumente, so le-te uradniki uničili. Nekateri niso dobili nikakršnega pojasnila, nekateri pa so dobili navodilo, da naj si na Uradu za tujce uredijo status tujca. Za mnoge je bilo to skoraj nemogoče zaradi vojne v nekdanji SFRJ, drugi pa so postopoma z velikimi težavami in izdatki pridobili zahtevane dokumente iz svojih rojstnih republik nekdanje SFRJ. (Pistotnik, Kronologija Izbrisa, 2007, str. 206)

6.1.1 KRŠENJE PRAVICE DO SPOŠTOVANJA ZASEBNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

8. člen EKČP določa, da ima vsakdo pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma in dopisovanja ter da se javna oblast razen izjemoma ne sme vmešavati v izvrševanje te pravice.¹⁸ Pravica do družinskega življenja zagotavlja posameznikom in posameznicam, da živijo skupaj in na način, ki si ga sami izberejo (da pri tem le ne kršijo zakonskih norm), in sicer tako v odnosu do drugih družinskih članov kakor tudi glede spoštovanja svoje zasebnosti. Pravica do spoštovanja zasebnega življenja pomeni tudi, da država s svojim ravnanjem pri ljudeh ne bo povzročala strahu in negotovosti, jih neutemeljeno motila ali vznemirjala, kršila njihovega osebnega dostojanstva, kar bi z neutemeljenim posegom v osebno življenje lahko povzročila. Izbris se je močno odrazil tako na zasebnem kot tudi družinskem življenju žrtev. Nadlegovanje policije je pri izbrisanih povzročalo strah in negotovost. Nekateri med njimi so namreč povedali, da jih je policija na domu nadlegovala sredi noči, jih odpeljala na policijsko postajo, jih zasliševala in več ur brez razloga zadrževala, nato pa jih brez pojasnila izpustila. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 99 - 100)

Izbris je nekatere ljudi v osebni smislu potisnil tako na rob življenja kot tudi na rob zakona, jih ponižal ter jim odvzel osebno dostojanstvo, s čimer je posegel v pravico do

¹⁸ Oblast se sme v družinsko življenje vmešavati samo, če je to določeno z zakonom in nujno v demokratični družbi zaradi državne varnosti, javne varnosti ali ekonomske blaginje države, zato da se prepreči nered ali zločin, da se zavaruje zdravje ali morala ali da se zavarujejo pravice in svoboščine drugih ljudi. Glej 8. člen EKČP.

njihovega zasebnega življenja. Nekateri so se bili prisiljeni zateči v različna ponižujoča sredstva, izigravati zakone, dajati podkupnine ali pridobivati ponarejene dokumente, kar jim je nato omogočalo socialno in fizično preživetje. Posledice izbrisa so čutili vsi družinski člani ne glede na to, ali je bil izbrisan samo eden od staršev, eden ali več otrok ali pa različne kombinacije staršev in otrok. V milejših oblikah so se posledice na družinskem življenju odražale kot napetosti v medsebojnih odnosih, v resnejših oblikah pa kot ločitve zakonskih zvez zaradi spremenjenih družinskih vlog. Izbris se je na družinah odražal tudi v še bolj tragičnih oblikah, kot je prisilna ločitev družinskih članov in nezmožnost, da bi se videvali, obiskovali ali živeli skupaj. Do razbijanja družin je prihajalo zaradi izgonov posameznih družinskih članov ali v primerih, ko so nekateri družinski člani odšli na obisk v drugo nekdanjo jugoslovansko republiko ali so Slovenijo začasno zapustili, pa se potem zato, ker Slovenija ni več priznavala jugoslovanskih potnih listov, čeprav so še veljali, niso več mogli vrniti vanjo. Tisti, ki so v Sloveniji ostali, zaradi neveljavnih dokumentov in zaradi oteženega vizumskega režima za obiskovalce iz drugih republik v Sloveniji leta in leta niso videli svojih ožjih družinskih članov ali drugih sorodnikov, ki so živeli zunaj Slovenije, s čimer je izbris negativno vplival na pravico do družinskega življenja izbrisanih. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 99 - 100)

6.1.2 KRŠENJE PRAVICE DO POROKE IN PRAVICE USTANOVITI DRUŽINO

Pravica do poroke in pravica ustanoviti družino sta zavarovani z 12. členom EKČP, ki določa, da imajo moški in ženske, »ko so zreli za zakon«, pravico skleniti zakonsko zvezo in pravico ustanoviti družino v skladu z domačimi zakoni, ki urejajo uveljavljanje te pravice. Pravici pa sta zavarovani tudi s 16. členom SDČP, ki določa, da imajo polnoletni moški in ženske brez kakršnihkoli omejitev glede na raso, državljanstvo ali vero, pravico skleniti zakonsko zvezo in ustanoviti družino. Upravičeni so do enakih pravic v zvezi z zakonsko zvezo, tako med zakonsko zvezo kot tudi, ko ta preneha. Ta določba nadalje opredeljuje tudi posebno družbeno in državno varstvo družine kot naravne in temeljne celice družbe. Za izbrisane je določba v delu, ki opredeljuje pravico do poroke, pomembna zato, ker v času, ko so bili brez statusa in brez veljavnih dokumentov, praviloma niso mogli skleniti zakonske zveze v Sloveniji. Za sklenitev zakonske zveze je treba predložiti veljavni osebni dokument, rojstni list in potrdilo o državljanstvu. V času vojn v nekdanji Jugoslaviji pri izbrisanih tako ni nastal zgolj problem statusa, ampak tudi pridobitev rojstnega lista, potnega lista in potrdila o državljanstvu. Vse troje so namreč morali pridobiti v svoji domnevno izvorni državi, ki to ni nujno bila (na primer v Bosni in Hercegovini); to pa je bilo zaradi spopadov ponekod nemogoče. Nekateri izbrisani so probleme reševali tako, da so s partnerjem ali partnerko, ki je bil ali bila državljanka Slovenije ali pa katere druge države, zakonsko zvezo sklenili v drugi državi, na primer v svoji izvorni, saj v Sloveniji tega niso mogli storiti. Glede na to, da po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) ni treba izpolnjevati pogoja slovenskega državljanstva za sklenitev zakonske zveze v Sloveniji, je bila nekaterim izbrisanim kršena pravica do poroke. ZZZDR tudi ne določa, da zakonsko zvezo lahko sklene le oseba, ki ima v državi stalno ali začasno prebivanje. Določa zgolj, da morata bodoča zakonca predložiti potrdilo o državljanstvu in izpisek iz rojstne matične knjige, ki pa z izbrisom iz registra

stalnega prebivalstva nista povezana oziroma izbris nanju neposredno ni vplival. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 111)

6.1.3 KRŠENJE PRAVICE DO UČINKOVITEGA PRAVNEGA SREDSTVA

Ta pravica je v 8. členu SDČP določena kot pravica vsakogar do učinkovitega pravnega sredstva pri pristojnih državnih sodnih oblasteh proti dejanjem, ki kršijo temeljne pravice, priznane po Ustavi ali zakonu. Podobno 13. člen EKČP določa, da ima vsakdo, čigar pravice in svoboščine, zajamčene s to konvencijo, so kršene, pravico do učinkovitih pravnih sredstev pred domačimi oblastmi, in to tudi če je kršitev storila uradna oseba pri opravljanju uradne dolžnosti. Kljub dejstvu, da precej žrtev izbrisa pravnih sredstev zaradi izbrisa ni uporabljalo ter da zaradi tega mnogih sredstev danes zaradi preteka zastaralnih ali drugih rokov ni več mogoče uveljavljati, so številni v okviru svojega pravnega boja uporabljali vsa pravna sredstva, ki so v državi na voljo: tožbe na upravna sodišča v primerih zavrženih vlog za stalno prebivanje ali državljanstvo, tožbe zaradi molka upravnih organov (na primer Ministrstva za notranje zadeve), pritožbe na Vrhovno sodišče, izredna pravna sredstva, kot je na primer revizija; v socialnih sporih zaradi pokojnin ali drugih socialnih transferjev so uporabljali tožbe na Delovno in socialno sodišče, nato pritožbe na Višje delovno in socialno sodišče in na Vrhovno sodišče. V redkih primerih, ko so zahtevali odškodnine pred pravnimi sodišči in tožbo izgubili (kar se je doslej zgodilo v vseh pravnomočno dokončanih odškodninskih zadevah), so s postopki prav tako nadaljevali in nekateri še niso končani. Za izbrisane pa je bilo zagotovo najpomembnejše pravno sredstvo ustavna pritožba v individualnih sporih (kot zadnja notranjepravna instanca) oziroma pobuda za presojo ustavnosti in zakonitosti predpisov na področju izbrisa. V večini sporov pred Ustavnim sodiščem so bili izbrisani uspešni, Ustavno sodišče pa je oblikovalo konsistentno prakso, s katero je zavarovalo njihove pravice. Najbolj znani sta dve odločbi, št. U-I-284/94 z dne 4. 2. 1999 in št. U-I-246/02 z dne 3. 4. 2003, izdani na pobudo za presojo ustavnosti in zakonitosti predpisov. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 103 - 104)

Glede na to, da je znamenita odločba Ustavnega sodišča iz leta 2003, ki je bila izdana kot posledica pravnega sredstva pobude za presojo ustavnosti, ostala neizvršena vsaj šest let, je vsa ta leta dvom v učinkovitost omenjenega pravnega sredstva naraščal. Začelo je prevladovati mišljenje, da je to pravno sredstvo učinkovito samo, če za izvršitev ustavno sodne odločbe, ki zahteva zakonodajno in izvršno aktivnost, v državi obstaja ustrezna politična volja. Če te volje ni, v slovenski zakonodaji namreč ni nobenega mehanizma, prek katerega bi bilo izvršno in zakonodajno vejo oblasti mogoče prisiliti k izvršitvi. Obstaja »le« splošna obveznost iz Ustave in Zakona o ustavnem sodišču, da so ustavno sodne odločbe za vse organe v Republiki Sloveniji obvezne in da so jih zavezani spoštovati, ta obveznost pa se je ob pomanjkanju politične volje sprevrgla v mrtvo črko na papirju. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 103 - 104)

6.1.4 KRŠENJE LASTNINSKE PRAVICE, PRAVICE DO PREMOŽENJA

Lastninska pravica je določena v 17. členu SDČP, po katerem je njen nosilec lahko vsakdo, tako sam kakor tudi skupno z drugimi. Ta člen tudi določa, da nikomur ne sme biti lastnina samovoljno odvzeta. Pravica do varstva lastnine je določena tudi v 1. členu 1. protokola k EKČP, ki določa, da ima vsaka fizična ali pravna oseba pravico do spoštovanja svojega premoženja ter da nikomur ne sme biti lastnina odvzeta, razen če je to v javnem interesu v skladu s pogoji, ki jih določa zakon, in ob spoštovanju splošnih načel mednarodnega prava. Kljub temu pa imajo države po tem členu pravico, da uveljavijo zakone, za katere menijo, da so potrebni za nadzor nad uporabo premoženja v skladu s splošnim interesom ali za zagotovitev plačila davkov, drugih prispevkov ali denarnih kazni. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 113)

Za izbrisane so te določbe relevantne iz več vidikov. Prvi je, da niso mogli pridobivati lastninske pravice na nepremičninah. V tem smislu je relevantno predvsem pridobivanje lastnine na nepremičninah z dedovanjem, saj so bili na tak način do lastnine upravičeni tudi tisti, ki niso bili državljani Republike Slovenije (poleg možnosti načela vzajemnosti). Izbrisani se v primeru dedovanja nepremičnine, dokler so bili zaradi izbrisa brez dokumentov, niso mogli vpisati v zemljiško knjigo kot lastniki, s čimer je bila kršena njihova pravica do premoženja. Odgovor pa ni tako enoznačen v primeru pravice do pridobitve lastnine na nepremičninah prek kupne pogodbe. Pri tem je treba ločiti dve situaciji. Prva je, ko izbrisani niso imeli namena zaprositi za državljanstvo in so se odločili, da ohranijo status tujca z dovoljenjem za stalno prebivanje. V tem primeru so se odrekli tudi pravici do pridobivanja lastninske pravice na nepremičninah na način, drugačen od dedovanja in načela vzajemnosti. V ostalih primerih, ko so ljudje zaprosili za državljanstvo, pa je bila njihova vloga zavrnjena; ali ko so pričakovali, da bodo državljanstvo pridobili avtomatično; ali ko so hoteli zaprositi za državljanstvo, pa uradniki na že opisane načine niso hoteli sprejeti njihove vloge ali so jih z dajanjem neresničnih informacij od tega odvrgli, ni mogoče zaključiti, da so se posamezniki pravici do lastnine zavestno odpovedali ali da bi morali vedeti, da nepridobitev državljanstva pomeni tudi omejitve na področju pridobivanja lastnine na nepremičninah. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 114)

6.1.5 KRŠENJE PRAVICE DO IZOBRAŽEVANJA

Pravica do izobraževanja je v različnih dokumentih opredeljena različno. SDČP v 26. členu določa, da ima vsakdo pravico do izobraževanja, ki mora biti brezplačno vsaj na začetni stopnji. Šolanje na začetni stopnji mora biti obvezno, tehnično in poklicno šolanje pa mora biti splošno dostopno. Glede višjega šolanja določa, da mora biti na osnovi doseženih uspehov vsem enako dostopno. Namen izobraževanja med drugim vidi v polnem razvoju človekove osebnosti. MPESKP v 13. členu pravico do izobraževanja opredeljuje bolj določno, tako da zavezuje države pogodbenice, da priznajo vsakomur pravico do izobraževanja ter da priznajo, da mora biti osnovno šolanje obvezno in vsem brezplačno dostopno; da mora postati srednje izobraževanje v svojih različnih oblikah, vključno s

tehničnim in poklicnim izobraževanjem, splošno dostopno s pomočjo ustreznih ukrepov, zlasti s postopnim uvajanjem brezplačnega šolanja; da mora postati višje šolanje z ustreznimi sredstvi, zlasti s postopnim uvajanjem brezplačnega šolanja, vsem enako dostopno in odvisno od sposobnosti posameznika; da je treba osnovno izobraževanje za tiste, ki sploh niso bili deležni osnovnega šolanja ali pa ga niso končali, spodbujati ali ga čim bolj okrepiti. Na ravni Sveta Evrope pa določba 2. člena EKČP določa, da nikomur ne sme biti odvzeta pravica do izobraževanja. Kot je bilo že omenjeno, so izbrisani šoloobvezni otroci do 15. leta starosti večinoma lahko uresničevali pravico do osnovnega šolanja, saj za to ni bilo potrebno izpolnjevati pogoja pravnega statusa. Vendar pa kljub temu obstajajo primeri, ko so imeli težave že pri vpisu v osnovno šolo. V teh primerih je jasno, da gre za kršitev pravice otroka do osnovnega šolanja in s tem tudi do kršitve otrokovih pravic. Za otroke, ki so ostali brez statusa, so nato težave nastopile tudi pri vpisu v srednjo šolo. Otrokom in mladim je bila zaradi izbrisa vsa leta, ko so bili brez statusa, kršena pravica do izobraževanja in do enakega dostopa do srednjih in višjih šol. Če bi obdržali status stalnih prebivalcev, bi se lahko vsaj proti plačilu vpisali tako v srednješolske ali višje ali visokošolske programe, ko pa so bili brez statusa, jim je preostalo le brezdelje ali delo na črno. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 122)

6.1.6 KRŠENJE PRAVICE DO DELA

Pod pojmom pravice do dela je mogoče zajeti vse od pravice do dostopa ali do enakega dostopa do trga dela, do svobodne izbire zaposlitve, pravičnih delovnih pogojev, varstva pred brezposelnostjo, poklicnega usposabljanja ter do številnih drugih pravic, ki izhajajo iz delovne zakonodaje ter iz zakonodaje s področja zaposlovanja in dela tujcev. Mednarodni dokumenti znova vsebujejo različne vidike te pravice. 23. člen SDČP tako določa, da ima vsakdo pravico do dela in proste izbire zaposlitve, do pravičnih in zadovoljivih delovnih pogojev in do varstva pred brezposelnostjo. Po tem členu ima tudi vsakdo pravico do enakega plačila za enako delo brez kakršnekoli diskriminacije. Vsakdo, kdor dela, ima pravico do pravične in zadovoljive nagrade, ki zagotavlja njemu in njegovi družini človeka vreden obstoj in ki naj se po potrebi dopolni z drugimi sredstvi socialnega varstva. In ne nazadnje ima vsakdo pravico sodelovati pri ustanavljanju sindikata ali pridružiti se sindikatu za zavarovanje svojih interesov. Še podrobneje pravico do dela opredeljujeta 6. in 7. člen MPESKP. Določba 6. člena določa, da države pogodbenice priznavajo pravico do dela, ki obsega pravico do možnosti zaslužka s svobodno izbranim ali sprejetim delom, in jo z ustreznimi ukrepi varujejo. Med ukrepe, s katerimi bi morala sleherna država pogodbenica poskrbeti, da bi bila ta pravica vseskozi uresničena, sodijo tehnično in poklicno usmerjanje in izobraževanje ter programi, politika in metode za doseganje stalnega ekonomskega, socialnega in kulturnega razvoja ter polne in produktivne zaposlenosti v razmerah, ki jamčijo človeku uživanje temeljnih političnih in ekonomskih svoboščin. Sedmi člen nadaljuje z določilom, da države pogodbenice priznavajo vsakomur pravico do pravičnih in ugodnih delovnih pogojev, ki zlasti zagotavljajo: nagrado, s katero sta vsem delavcem zagotovljena vsaj pravičen zaslužek in enako plačilo za delo enake vrednosti brez kakršnegakoli razločka; zlasti mora biti ženskam zajamčeno, da njihovi delovni pogoji niso težji od pogojev, ki so jih deležni moški, in da prejemajo za enako delo

enako plačilo kot moški; hkrati pa morajo delovni pogoji zagotavljati človeka vredno življenje za delavce in za njihove družine. Države so zavezane zagotavljati zdrave in varne delovne pogoje; za vse enako možnost napredovanja pri delu v ustrezno višjo kategorijo, upoštevajoč pri tem le delovno dobo in sposobnosti; ter počitek, prosti čas, ustrezno omejitev delovnega časa in periodičen plačan dopust ter nadomestilo za praznične dni. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 123)

6.1.7 KRŠENJE PRAVICE DO SOCIALNE VARNOSTI

Glede na 22. člen SDČP ima vsakdo kot član družbe pravico do socialne varnosti in pravico do uživanja, s pomočjo prizadevanja svojih skupnosti in mednarodnega sodelovanja in v skladu z ureditvijo in sredstvi neke države, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, nepogrešljivih za njegovo dostojanstvo in svoboden razvoj njegove osebnosti. Nadalje 9. člen MPESKP, ki velja za vse prebivalce na ozemlju države pogodbenice, ne glede na status, določa, da države pogodbenice tega pakta priznavajo vsakomur pravico do socialne varnosti, všteveši tudi socialno zavarovanje, ki pomeni pravico do socialne pomoči države v primeru, da oseba nima drugih dohodkov. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 125)

Izbris je iz stanja, ko je oseba imela status stalnega prebivalca in s tem vse najpomembnejše ekonomske in socialne pravice v Sloveniji, privedel do stanja brez kakršnegakoli statusa in s tem do stanja brez vsakršne socialne varnosti. Znova bi bilo mogoče uporabiti enak argument non sequitur, da omejitev dostopa do pravice do socialnega zavarovanja ne izhaja neposredno iz izbrisa, temveč iz zakonskih določb, ki za vplačevanje socialnih prispevkov v Sloveniji zahtevajo dovoljenje za bivanje v Sloveniji. Ta argument pa je znova mogoče ovreči z odgovorom, da je bil ta temeljni pogoj izbrisanim nezakonito odvzet s strani oblasti, ki so s tem povzročile, da izbrisani tega pogoja niso mogli izpolnjevati. Pravica do socialne varnosti je povezana tudi s pravico do premoženja v delu, ki se nanaša na pokojnine, do katere so bili upravičeni nekateri posamezniki, ki so izpolnili minimalne pogoje za pridobitev invalidske ali starostne pokojnine. Če do te pokojnine niso bili upravičeni, jim ni bila kršena le pravica do premoženja, temveč tudi pravica do socialne varnosti. S pravico do socialne varnosti je povezana tudi pravica do varstvenega dodatka, opredeljena v slovenskem notranjem pravu, in sicer v Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Dejstvo, da je pridobitev te pravice odvisna od tega, ali ima oseba stalno prebivališče v Sloveniji ali ne, je potrdilo tudi Vrhovno sodišče v sklepu št. VIII Ips 248/99 z dne 7. 12. 1999 in ugotovilo, da je pridobitev pravice do varstvenega dodatka odvisna od predhodne rešitve vprašanja, ali je bila oseba v času, za katerega uveljavlja to pravico, upravičena do stalnega prebivališča v Sloveniji. Dejstvo, da so se oblasti zavedale tega, da bodo izbrisani z izbrisom izgubili pravice iz socialnega zavarovanja, jasno izhaja iz dopisa takratnega ministra za notranje zadeve Igorja Bavčarja z dne 4. 6. 1992. V njem minister Vladi Republike Slovenije predlaga, naj odmisli pridobljene pravice izbrisanih, ki izvirajo iz njihovega stalnega prebivališča, saj bodo v nasprotnem primeru upravičeni do socialne pomoči po Zakonu o socialnem varstvu, ki je bil v tistem trenutku v pripravi. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 126)

6.1.8 KRŠENJE PRAVIC DO ZDRAVSTVENEGA VARSTVA

Glede na 12. člen MPESKP pravica do zdravja pomeni pravico do najvišjega dosegljivega standarda fizičnega in mentalnega zdravja. Ukrepi, s katerimi si države članice pakta prizadevajo za polno uresničitev te pravice, morajo obsegati tudi tiste, ki so potrebni za zmanjšanje števila mrtvorojenih in umrljivosti otrok ter za zagotovitev zdravega razvoja otrok; za izboljšanje vseh oblik higiene okolja in industrijske higiene; za preprečevanje in zdravljenje epidemičnih, endemičnih, poklicnih in drugih bolezni ter nadzor nad njimi; in za ustvarjanje razmer, v katerih bi bila vsem zagotovljena pomoč zdravstvene službe v primeru bolezni. Glede na to, da so izbrisani izgubili vsakršen status, so bili številni mnoga leta brez vsakršnega zdravstvenega zavarovanja. Obvezno zdravstveno zavarovanje so imeli urejeno, če so se uspeli zaposliti na osnovi delovnega vizuma ali če so pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, če pa so pridobili le dovoljenje za začasno prebivanje, so si lahko sami plačali zdravstveno zavarovanje. Le redki so si ga, ker je bilo to potrebno storiti pri komercialni zavarovalnici, kar je še danes mnogim finančno nedosegljivo. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 125)

Iz navedenih primerov je očitno, da je bila izbrisanim z izbrisom iz registra stalnega prebivalstva kršena pravica do enakega dostopa do zdravstvenega varstva in zdravstvenih storitev, saj bi jim obvezno zdravstveno zavarovanje in vse storitve, ki jih le-to zajema, v skladu z Zakonom o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju pripadle le, če bi ohranili status stalnih prebivalcev. Dostop do zdravstvenega varstva je bil mogoč samo proti plačilu, kar pomeni, da so bili finančno šibki izbrisani v slabšem položaju od tistih, ki so si plačevanje zdravstvenih storitev in zdravil lahko privoščili. (Kogovšek et al, Brazgotine Izbrisa, 2010, str. 126)

6.2 DRUŠTVO IZBRISANIH PREBIVALCEV SLOVENIJE

Leta 2002, deset let po izbrisu iz registra stalnega prebivalstva, so prizadeti pod vodstvom Aleksandra Todorovića ustanovili Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije. Ustanovitev društva je bistveno prispevala k informiranosti širše javnosti o obstoju in razsežnosti tega problema ter k ozaveščanju izbrisanih o njihovih pravicah ter smiselnosti boja za pravice. Izbrisani vsako leto obeležujejo obletnico izbrisa s Tednom izbrisanih, kjer s političnimi in umetniškimi dogodki opozarjajo nase, nagovarjajo odgovorne za izbris ter državljanse Slovenije. (Pistotnik, Kronologija Izbrisa, 2007, str. 212)

Pri ustanovitvi Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije na Ptuju je občinska oblast najprej poskušala onemogočiti registracijo društva, in sicer z več argumenti; ker ima društvo politične cilje – eden izmed njih je namreč tudi spreminjanje zakonodaje, ker je v svojem imenu uporabilo besedo »izbrisani«, kar naj bi bilo po mnenju Upravne enote Ptuj zavajajoče; in ker se je društvo prvotno imenovalo Društvo izbrisanih v Republiki Sloveniji – Združenje za človekove pravice, za društva pa je izrecno prepovedana uporaba besedne zveze Republika Slovenija. Pozneje Upravna enota Ptuj popusti pritiskom ustanoviteljev in

njihovega pravnega svetovalca, nekdanjega ustavnega sodnika Matevža Krivica. (Pistotnik, Kronologija Izbrisa, 2007, str. 212)

6.2.1 PRIZADEVANJA IN NJIHOVE AKTIVNOSTI

Ob ustanovitvi Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije (DIPS) 26. 2. 2002 je bila z njihove strani podana prva izjava za javnost, ki se začne z naslednjimi besedami: »Na današnji dan, točno pred desetimi leti, je bilo v Republiki Sloveniji izločenih iz registra stalnega prebivalstva najmanj (po nam znanem podatku iz leta 1996) 83.136 oseb. Zakonska podlaga tega ukrepa nam še danes ni znana. Nadaljnje ravnanje zakonodajnih, upravnih in izvršnih organov oblasti nam daje neizpodbitne dokaze o načrtnosti in sistematičnosti tega početja – "etnične dekontaminacije", ki je delno tudi uspela.« (Izjava za javnost) Hkrati pozovejo državne organe k razmisleku ter čim prejšnjem reševanju položaja. (Pistotnik, Kronologija Izbrisa, 2007, str. 212)

Izbrisani se pred letom 2002 niso organizirano borili za svoje pravice, nato pa so po ustanovitvi Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije začeli kolektivni boj. Kot je povedal Aleksander Todorović, eden od ustanoviteljev Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije in njegov dolgoletni predsednik, je bil prvi cilj društva predvsem v javnosti izpostaviti problematiko izbrisanih oseb. Drugi cilj se je nanašal na izbrisane same, torej na njihovo boljšo organizacijo pri boju za odvzete pravice. (Pistotnik, Kronologija Izbrisa, 2007, str. 212)

Leto 2003 je bilo za Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije pomembno, saj je Ustavno sodišče odločilo v njihovo korist. Razglasilo je ne le, da je bil izbris izvršen v nasprotju z Ustavo, temveč je kot neustavnega razglasilo tudi ZUSDDD, katerega namen je bila sanacija izbrisa. Organiziran in razširjen boj izbrisanih se je nadaljeval in se kasneje prenesel tudi na drugo društvo z imenom Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov, ki je organizirala številne manifestacije. V preteklosti sta ti dve društvi poleg protestnih pohodov organizirali številne večje akcije z zgovornimi slogani: »Združeno listje – akcija odpiranja prostorov zatohle politike dialogu in mnogoterim možnostim«, »Izbris pred Parlamentom«, »Tiralica – odgovorni za izbris«, »Dan rušenja zidov izključevanja«, »Upor proti političnemu in pravnemu nasilju« in še mnoge druge. (Zdravković, Boj proti odrekanju državljanstva kot paradigma, 2010, str 258 - 260)

Društvu izbrisanih prebivalcev Slovenije se je pridružil tudi nekdanji ustavni sodnik mag. Matevž Krivic, ki je pravno zagovarjal in zastopal posameznike v individualnih pravnih postopkih in kolektivno vse ljudi, ki so bili izbrisani iz registra stalnega prebivalstva. Za svoja velika in dolgoročna prizadevanja je mag. Matevž Krivic leta 2009 od Zveze društva pravnikov Slovenije prejel nagrado za življenjsko delo na področju prava. S svojim delom je tako bistveno prispeval k pravni kulturi, pravni državi, ustavnem sodstvu, ustavnopravni in splošni pravni znanosti, njegov največji prispevek pa je namenjen varstvu človekovih pravic, saj posebno skrb namenja varstvu šibkejših in najšibkejših, še posebno varstvu izbrisanih prebivalcev Slovenije.

6.3 SKUPINSKA TOŽBA IZBRISANIH NA EVROPSKEM SODIŠČU ZA ČLOVEKOVE PRAVICE V STRASBOURGU

Postopek pred Evropskim sodiščem za človekove pravice se je začel julija 2006, ko je italijanska odvetniška pisarna v imenu 11 izbrisanih (Mustafa Kurić in ostali: 26828/06) vložila tožbo proti Sloveniji. Julija 2007 je sodišče ugotovilo, da je Slovenija izbrisanim kršila pravice iz Evropske konvencije o človekovih pravicah. Sodišče je Sloveniji naložilo sprejem ustrezne zakonodaje in izdajo dovoljenj za stalno prebivanje. (Mustafa Kurić in ostali: 26828/06, 2010)

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin v 14. členu pravi takole: »Uživanje pravic in svoboščin, določenih s to Konvencijo, je zagotovljeno vsem ljudem brez razlikovanja glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, nacionalni ali socialni izvor, pripadnost narodni manjšini, lastnino, rojstvo ali kakšne druge okoliščine.« (Mustafa Kurić in ostali: 26828/06, 2010)

Protokol št. 12 k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin v 1. členu navaja: »Uživanje katerekoli pravice, zagotovljene z zakonom, bo zagotovljeno brez diskriminacije na katerikoli podlagi, kot so spol, rasa, barva kože, jezik, religija, politično ali drugo prepričanje, nacionalni ali socialni izvor, pripadnost narodnostni manjšini, lastnina, rojstvo ali drugi status.« (Mustafa Kurić in ostali: 26828/06, 2010)

Zatrjevana kršitev 8. člena Konvencije¹⁹;

Pritožniki so po 8. členu Konvencije trdili, da so bili arbitrarno prikrajšani za možnost pridobitve slovenskega državljanstva in/ali ohranitve svojega statusa kot stalni prebivalci, po tem ko je Slovenija leta 1991 razglasila samostojnost, ker niso imeli možnosti za vložitev uradne vloge za državljanstvo v kratkem obdobju, ki ga je predpisovala nacionalna zakonodaja. Posledično so bila 26. februarja 1992 njihova imena protipravno »izbrisana« iz registra stalnega prebivalstva. Posledično tega pritožniki niso mogli zaprositi za slovensko državljanstvo ali za stalno prebivanje v Sloveniji. Nekateri od pritožnikov prav tako niso mogli pridobiti državljanstva katere koli druge države naslednice nekdanje SFRJ in so dejansko postali osebe brez državljanstva. Posledice teh dogodkov so bile za zasebno in družinsko življenje pritožnikov izjemno hude in predstavljajo kršitev 8. člena Konvencije. Položaj je ostal praktično nespremenjen tudi po sprejetju odločbe Ustavnega sodišča iz leta 1999, ki je ugotovilo, da je bil »izbris« v nasprotju z Ustavo, po naknadnem sprejetju ZUSDDD in po sprejetju odločbe Ustavnega sodišča iz leta 2003, ki je ugotovila,

¹⁹»8. člen Konvencije;

1. Vsakdo ima pravico do spoštovanja njegovega zasebnega in družinskega življenja, doma in dopisovanja.

2. Javna oblast se ne sme vmešavati v izvrševanje te pravice, razen če je to določeno z zakonom in nujno v demokratični družbi zaradi državne varnosti, javne varnosti ali ekonomske blaginje države, zato da se prepreči nered ali kaznivo dejanje, da se zavaruje zdravje ali morala ali da se zavarujejo pravice in svoboščine drugih ljudi.«

da so nekatere določbe zakona v neskladju z Ustavo. (Mustafa Kurić in ostali: 26828/06, 2010)

Zatrjevana kršitev 13. člena Konvencije²⁰ v povezavi z 8. členom Konvencije

Po 13. členu v povezavi z 8. členom Konvencije so pritožniki trdili, da niso imeli na razpolago učinkovitega pravnega sredstva, da bi dosegli spoštovanje odločbe Ustavnega sodišča z dne 3. aprila 2003. (Mustafa Kurić in ostali: 26828/06, 2010)

Evropsko sodišče za človekove pravice v Strasbourgu je tako 13. 7. 2010 izreklo naslednjo sodbo v kateri (po Mustafa Kurić in ostali: 26828/06):

1. *razsoja*, da gospa Marija Ban nima procesne legitimacije za nadaljevanje postopka namesto pritožnika gospoda Makuca;
2. *razglaša*, da so pritožbe pritožnikov gospoda Mustafe Kurića, gospoda Velimirja Dabetića, gospe Ane Mezga, gospe Ljubenke Ristanović, gospoda Tripuna Ristanovića, gospoda Alija Berishe, gospoda Ilfana Sadika Ademija in gospoda Zorana Minića glede 8., 13. in 14. člena Konvencije sprejemljive, preostale pritožbe pa so nesprejemljive;
3. *razsoja*, da je prišlo do kršitve 8. člena Konvencije;
4. *razsoja*, da je prišlo do kršitve 13. člena Konvencije;
5. *razsoja*, da se ne poraja posebno vprašanje po 14. členu v povezavi z 8. členom Konvencije;
6. *razsoja*, da mora tožena država prek primernih splošnih in posamičnih ukrepov pritožnikom zagotoviti pravico do zasebnega in/ali družinskega življenja in učinkovita pravna sredstva v zvezi s tem;
7. *razsoja*, da glede denarne odškodnine pritožnikom za kakršno koli premoženjsko ali nepremoženjsko škodo, ki izvira iz v obravnavani zadevi ugotovljenih kršitev, kot tudi glede stroškov in izdatkov, nastalih v postopku, vprašanje uporabe 41. člena še ni zrelo za odločanje ter si skladno s tem,
 - (a) *pridrži* navedeno vprašanje kot celoto;
 - (b) *predlaga* Vladi in pritožnikom, naj v šestih mesecih od dneva notifikacije sodbe predložijo pisna stališča o zadevi, zlasti pa naj Sodišče obvestijo o morebitnem doseženem dogovoru;
 - (c) *pridrži* nadaljnji postopek in *pooblašča* predsednika Sodišča za določitev nadaljnjega postopka, če bo to potrebno.

²⁰ 13. člen Konvencije; »Vsakdo, čigar pravice in svoboščine, zajamčene s to Konvencijo, so kršene, ima pravico do učinkovitih pravnih sredstev pred domačimi oblastmi, in to tudi, če je kršitev storila uradna oseba pri opravljanju uradne dolžnosti.«

7 ODZIVI IN PRIZADEVANJA DOMAČE IN TUJE JAVNOSTI

7.1 VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC

Institucija varuha človekovih pravic je bila v slovenski ustavni sistem vpeljana z novo Ustavo RS, ki je bila sprejeta decembra 1991. Varuha človekovih pravic v Ustavi RS opredeljuje 159. člen, ki določa, da se za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil z zakonom določi varuh pravic državljanov. Varuh človekovih pravic, kakor ga določa zakon, je institucija, oblikovana po klasičnem modelu nacionalnega parlamentarnega ombudsmana s širokimi pristojnostmi do državnih in drugih organov, ki izvajajo javna pooblastila. Takšen model je prevzela večina zahodnoevropskih držav. Z nalogami in pooblastili, ki jih ima, je dodatno sredstvo zunaj sodnega varstva pravic posameznikov. Varovanje človekovih pravic je eden glavnih namenov ombudsmanov in njihovih uradov, ta namen pa se odseva tudi v imenu institucije. Beseda ombudsman je švedskega izvora in pomeni »predstavnik« (Varuh človekovih pravic RS - zgodovina, 2011)

Varuh človekovih pravic je junija leta 2004 v letnem poročilu podal posebno poročilo glede problematike izbrisanih. V prvem poročilu o stanju človekovih pravic v Sloveniji je Varuh o problematiki izbrisanih zapisal: »Po našem mnenju obravnava tako imenovanih "zatečenih oseb" po zakonu o tujcih ni ustrezna, saj njihovega položaja sploh ne ureja. Ne da bi se spuščali v obširnejše razpravljanje, je treba kot bistveno ugotoviti, da besedilo 13. člena za te primere ne velja v celoti: v Slovenijo niso prišli s potno listino, kljub temu pa so prišli oziroma bili v njej legalno, nekateri celo od rojstva, bili so polnopravni državljani s stalnim prebivališčem v Sloveniji, so pa v slabšem položaju kot "pravi" tujci po tretjem odstavku 82. člena. Urejen tudi ni postopek prehoda v status tujca, glede katerega bi bilo najbrž ustrezno, če bi bil uveden po uradni dolžnosti. Tako bi se v precejšnji meri izognili neurejenemu položaju ter neenotnim in včasih tudi neustreznim postopkom upravnih organov. Nekateri organi zagotavljajo, da so bili tujci, ki so to postali 26. februarja 1992, obveščeni o brisanju iz registra stalnega prebivalstva, pobudniki pa to dosledno zanikajo.« To je bilo leto 1995. Sedaj je leto 2004 in se še vedno ukvarjamo s temi vprašanji. Že ta kratek odstavek iz Poročila pove, da je bila po mnenju Varuha v zvezi z izbrisanimi narejena vrsta nepravilnosti in nezakonitosti, saj se o tem še sedaj, po skoraj desetih letih, dvomi in razpravlja, najpogosteje na pamet in brez kakršnih koli argumentov. Še več: včasih se zdi, da o problemu vemo še manj kot takrat oziroma je vedenje o tem bolj kot z dejstvi pogojeno z ideološkimi predsodki, stereotipi ali političnim prepričanjem in rešitve nikakor ne moremo najti. Čeprav so bile v prvem in naslednjih letnih poročilih o delu Varuha natančno opisane napake, predlagane pa tudi rešitve, se o obstoju teh napak še zdaj dvomi, o rešitvah pa se noče slišati. Kljub temu da je ureditev te problematike v resnici zelo enostavna in bi sprostila veliko človeške energije za ukvarjanje z bistvenimi problemi družbenega razvoja, se še vedno umetno ustvarja ozračje nerešljivega konflikta,

ki jemlje moč, voljo in pripravljenost celotne družbe, da bi se spoprijela z resničnimi izzivi, ki nas čakajo v prihodnosti. (po Posebno poročilo - Varuh človekovih pravic, 2004, str. 3)

7.2 MIROVNI INŠTITUT

Mirovni inštitut - inštitut za sodobne družbene in politične študije - je neprofitni raziskovalni zavod, ki razvija interdisciplinarno raziskovalno delo na raznih področjih družboslovja in humanistike (sociologija, antropologija, politologija, filozofija, ekonomija, pravo itd.). Cilj ni le kritično izražanje o družbenem dogajanju, temveč tudi aktivno poseganje vanj, torej povezovanje akademskih raziskav in refleksije s praktičnim izobraževalnim in strateškim svetovalnim delom na različnih področjih javnih politik in javnega delovanja sploh. Zato deluje hkrati tudi kot civilnodružbena nevladna organizacija. Mirovni inštitut je leta 1991 ustanovila skupina neodvisnih intelektualcev in intelektualcev, ki so bili tudi civilnodružbeni aktivisti v postsocialističnih procesih prejšnjega desetletja v Sloveniji in Jugoslaviji. V prvih letih obstoja, v obdobju vojn na območju nekdanje Jugoslavije, se je posvečal predvsem mirovnim študijam, vprašanjem nasilja, vojne in varnosti. V naslednjih letih se je dejavnost razširila na področje sodobnih družbenih in političnih študij. Intenzivneje se je začel ukvarjati s problemom rasizma in političnih konfliktov, hkrati pa tudi s študijami spolov, kulturnimi študijami in s projekti politično socialne prakse. Strogo akademsko perspektivo je povezal s konkretno socialno in politično angažiranostjo. V tem času je nastala vrsta akcijskih raziskav in raziskovalnih projektov, ki so poleg že omenjenih tem zajemali še vprašanja političnega ekstremizma, demokratizacije in politike enakih možnosti v srednji in vzhodni Evropi, neodvisnih ženskih in feminističnih skupin v Sloveniji, pa tudi problematiko spolnih zlorab, beguncev, civilnega služenja vojaškega roka, kulturne industrije in drugo. (Mirovni inštitut - poslanstvo in razvoj, 2011)

Konec leta 2000 so se Mirovnemu inštitutu pridružili trije programi nekdanjega Zavoda za odprto družbo Slovenija: Medijski program, program Civilna družba in Program sodelovanja East East. Z njihovim prihodom se je dejavnost inštituta dodatno razširila, raziskovalne in ostale dejavnosti pa so zdaj usmerjene tudi k vprašanjem človekovih pravic, medijev in politik Evropske unije. Še naprej se ukvarjajo z marginaliziranimi socialnimi in političnimi temami, ki po navadi ne najdejo prostora v dejavnosti drugih institucij - v zadnjem času, na primer, problematika izbrisanih, položaj Romov, vidnost etničnih in drugih manjšin v medijskem prostoru, položaj novih nepriznanih manjšin, intimno državljanstvo, protislovja kulturnih politik, razmerja Evropske unije in Združenih držav Amerike, ustavni proces v Evropski uniji, širitev Evropske unije (Balkan, Turčija, Ukrajina). (Mirovni inštitut - poslanstvo in razvoj, 2011)

V sklopu Mirovnega inštituta je bilo s strani njihovih tesnih sodelavk Neže Kogovšek Šalomon, Jelke Zorn, Vlaste Jalušič, Katarine Vučko, Lane Zdravkovič izdanih več publikacij in opravljenih raziskav na problematiki izbrisanih. Vse zgoraj navedene sodelavke inštituta se močno prizadevajo in izkazujejo izredno voljo pri reševanju

problematike izbrisanih in dokončnemu prenehanju kršitev človekovih pravic, katere so bile izbrisanim storjene skozi mnoga leta od osamosvojitve Slovenije do danes, ko problematika še vedno ni rešena.

7.3 AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENIJE

Amnesty International (AI) je od vlad, političnih strank, gospodarskih interesov, ideologij in religij neodvisno, nepristransko svetovno gibanje posameznikov, ki si prizadevajo za zaščito in promocijo človekovih pravic širom sveta. Zaradi zaveze nepristranskosti se strukture Amnesty International v posamezni državi ne ukvarjajo s posameznimi primeri domnevnih kršitev v svojih državah, ampak primere le posredujejo na sedež organizacije (Mednarodni sekretariat AI v Londonu), kjer jih raziščejo nepristranski raziskovalci. Prvi mejnik v razvoju AI je bila objava članka *Pozabljeni zaporniki* maja 1961 v časniku Observer. Odvetnik Peter Benenson je v njem opozoril na pozabljene zapornike vesti. Na njegov članek se je s pisanjem pisem – apelov odzvalo več kot tisoč posameznikov. To je pomenilo začetek organizacije Amnesty International, ki je že v prvem letu svojega delovanja prevzela 210 primerov in ustanovila nacionalne strukture v sedmih državah. Za svoj trud in delo je Amnesty International leta 1977 dobila Nobelovo nagrado za mir. (Amnesty International – zgodovina, 2011)

O načrtih in strategijah dela Amnesty International se razpravlja in odloča na zasedanju mednarodnega sveta organizacije, ki se ga vsaki dve leti udeležijo izvoljeni predstavniki sekcij AI iz posameznih držav. Sedež organizacije je Mednarodni sekretariat AI v Londonu, (Amnesty International – poslanstvo, 2011)

Amnesty International se osredotoča na preprečevanje hudih kršitev človekovih pravic, kot so diskriminacija in poseganje v fizično in duševno integriteto ter v svobodo vesti in izražanja. Vizija 2,2 milijona članov ter podpornikov Amnesty International je svet, v katerem vsakdo uživa vse človekove pravice, opredeljene v Splošni deklaraciji človekovih pravic in ostalih mednarodnih standardih s področja človekovih pravic. S svojimi kampanjami AI širi splošno osveščenost o pomenu človekovih pravic in nasprotuje njihovim specifičnim kršitvam. (Amnesty International – poslanstvo, 2011)

Poročilo Amnesty International Slovenije Združenim narodom leta 2008 navaja zaskrbljenost nad stalnim kršenjem človekovih pravic prebivalcem nekdanjih jugoslovanskih republik, ki so živeli v Sloveniji in katerim so slovenske oblasti leta 1992 odvzele status in jih izbrisale iz registra stalnega prebivalstva. Organizacija opozarja, da so kršitve načela prepovedi diskriminacije, pravice do dela in socialne varnosti in pravice do najvišjega dosegljivega standarda telesnega in duševnega zdravja ter pravica do izobraževanja o izbrisanih nastale kot posledica izbrisa. Amnesty International ugotavlja, da organi izbrisanim niso v celoti odpravili krivic, vključno z vračanjem premoženja, kompenzacijo, rehabilitacijo in osebnim zadovoljstvom. Oblasti v Sloveniji pa pozivajo v retroaktivne povrnitve statusa stalnega prebivališča izbrisanim in zagotovitev polne

odškodnine. (po Slovenia: Amnesty International's Briefing to the United Nations Human Rights Council 9th Session September, 2008)

7.4 PRAVNO INFORMACIJSKI CENTER NEVLADNIH ORGANIZACIJ

V letu 2007 je Pravno informacijski center (PIC) kot implementacijski partner pristopil k projektu »Izbrisani prebivalci Slovenije – Izziv za mlado nacionalno državo«, katerega nosilec je Mirovni inštitut. Pri projektu sodelujejo tudi Amnesty International Slovenije, odvetniška pisarna Studio Lana Lagostena Bassi iz Rima in Ninamedia, financira pa ga Open Society Institute s soprispevkom partnerjev. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

Projekt naslavlja obstoječo situacijo in se je loteva s pomočjo več aktivnosti:

Raziskovalno delo obsega zbiranje informacij o pravnem in socialnem položaju izbrisanih v Sloveniji ter tujini, katerega namen je dokumentirati posamezne primere in vzpostaviti kontakte z izbrisanimi. Delo zagovorniške skupine v okviru PIC-a nudi pravno pomoč strankam in jim pomaga pri vlaganju pravnih sredstev v upravnih in sodnih postopkih. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

Prizadevanje za sistemsko rešitev problematike izbrisanih vključuje delovanje, usmerjeno na posamezne ciljne skupine (izbrisani, politiki, pravna skupnost, mednarodna skupnost, nevladne organizacije). Deluje tudi na področju ozaveščanja domače in mednarodne javnosti prek organiziranja raznih dogodkov, kot so forumi, delavnice, konference, priprava promocijskega materiala in študij. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

V okviru PIC-a poteka zagovorništvo za izbrisane osebe, ki obsega pravno pomoč v najrazličnejših situacijah, ki izvirajo iz izbrisa. V okvir pravne pomoči sodi tudi vlaganje pravnih sredstev na upravne in sodne organe, pri čemer gre še vedno pogosto za urejanje statusa izbrisanih oseb. Precej pa je tudi primerov, ko so izbrisani prizadeti v svojih socialnih pravicah, in kljub urejenemu statusu še vedno nosijo posledice izbrisa, saj jim je z izbrisom nastala nepopravljiva škoda, ki je prizadela več generacij družin izbrisanih oseb. Namen pravne pomoči posamezniku je rešitev njegovega pravnega problema ter prek pomoči posamezniku prispevanje k reševanju problematike izbrisa nasploh – ureditvi statusa izbrisanih v skladu z odločbami Ustavnega sodišča od izbrisa leta 1992 dalje ter priznanju neustavnosti, nezakonitosti in diskriminatornosti izbrisa s strani države. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

Delovanje zagovorniške skupine je povezano tudi z aktivnostmi odvetniške pisarne Studio Lana Lagostena Bassi iz Rima, ki je vložila tožbo v imenu enajstih izbrisanih na Evropsko sodišče za človekove pravice v Strasbourgu (ESČP), saj zagovorniška skupina skupaj z ostalimi partnerji projekta odvetniški pisarni nudi potrebno podporo v postopku. S tovrstnim sodelovanjem si prizadevajo aktivnost zagovorništva razširiti tudi na postopke pred pristojnimi mednarodnimi telesi. V omenjeni tožbi, ki je bila vložena 4. julija 2006 je

15. oktobra 2007 PIC skupaj z Mirovnim inštitutom na ESČP vložil intervencijo tretje stranke. Intervencija tretje stranke je pomembno sredstvo v smislu reševanja problematike izbrisa in pomemben del projekta, katerega namen je seznaniti sodišče z relevantno slovensko in mednarodno pravno ureditvijo ter sodno prakso in prispevati k sprejetju utemeljene odločitve v tem primeru. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011) Pri svojem delu s posameznimi primeri so opazili, da so obstoječa pravna sredstva, ki so na voljo izbrisanim osebam za urejanje njihovega statusa, za veliko število teh oseb popolnoma neustrezna. Lahko rečemo, da učinkovitega pravnega sredstva pravzaprav nimajo na voljo, poleg tega pa so upravni in sodni postopki zelo dolgotrajni. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (ZUSDDD), edini, ki je izbrisanim na voljo, namreč ne upošteva vseh situacij, v katerih so se izbrisane osebe zaradi izbrisa znašle, ter od izbrisanih prebivalcev zahteva dejansko življenje v času po izbrisu iz registra prebivalstva, ne da bi določene opredeljeval vsebino tega pogoja. Iz teh razlogov je njegovo neskladnost z Ustavo RS ugotovilo tudi Ustavno sodišče v odločbi št. U-I-246/02 z dne 3. 4. 2003, vendar očitanih neskladnosti, zakonodajalec še do danes ni odpravil, čeprav je imel na voljo le šestmesečni rok. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

ZUSDDD od izbrisanih zahteva, da so v državi neprekinjeno bivali vse od izbrisa pa do trenutka vložitve prošnje, kljub temu da so bili nekateri od njih prisilno odstranjeni iz države, nekateri pa so odšli zaradi nemogočih življenjskih pogojev, saj se niso mogli zaposliti, niso imeli zdravstvenega zavarovanja ter nikakršnih socialnih pravic. Iz teh razlogov so se mnogi izmed njih znašli v brezizhodni situaciji. Rešitev iz te situacije pa bi pomenila le ureditev statusa izbrisanih brez diskriminatornih pogojev, tako kot je bil tudi sam izbris izvršen na podlagi ene same okoliščine – da oseba leta 1991 ni zaprosila za državljanstvo Slovenije. (Pravno informacijski center - Izbrisani, 2011)

7.5 VISOKI KOMISARIAT ZDRUŽENIH NARODOV ZA BEGUNCE

V Ženevi ima svoj sedež tudi Urad visokega komisarja za begunce (UNHCR), ki ga je ustanovila GS OZN leta 1951 z namenom nuditi mednarodno varstvo beguncem. UNHCR se zavzema za pravico, da lahko vsak posameznik svobodno išče zavetje v drugi državi z možnostjo svobodne vrnitve, lokalne integracije ali preselitve v tretjo državo. Najpomembnejša naloga komisarja je zavzemanje za sklepanje in ratifikacijo mednarodnih konvencij o varstvu beguncev in spodbujanje sprejemanja beguncev na ozemlju tretjih držav. S časoma je urad poleg zaščite beguncem dobil tudi mandat za nudenje zaščite ter zbiranje in razdeljevanje humanitarne pomoči. Urad po svetu predstavljajo tudi ambasadorji dobre volje, med katerimi je trenutno najbolj poznana igralka Angelina Jolie. (Urad visokega komisarja za begunce, 2011)

Že vrsto let, UNHCR poziva slovensko vlado, naj najde rešitev za to skupino – tako imenovanih "izbrisanih", med katerimi je večina brez državljanstva – v skladu s prejšnjimi odločitvami Ustavnega sodišča. "Kadarkoli se spremenijo državne meje, obstajajo posamezniki, ki končajo na napačni strani z napačnimi dokumenti," je povedal Lloyd Dakin, regionalni predstavnik UNHCR v Budimpešti. (Urad visokega komisarja za begunce, 2011)

Težave izbrisanih so se pričele po letu 1991, ko se je Slovenija odcepila od tedanje Republike Jugoslavije in razglasila neodvisnost. Nova vlada je podelila državljanstvo več kot 170.000 prebivalcem, ki so bili državljani drugih jugoslovanskih republik. Obenem pa je bilo nekaj 30.000 oseb, živečih v Sloveniji, ki so prihajale iz drugih predelov Jugoslavije, 26. februarja 1992 odstranjenih iz registra prebivalstva nove države.

Vsi iz te skupine so bili leta 1992 državljani ene preostalih jugoslovanskih republik in torej niso bili brez državljanstva. Vendar je skozi čas veliko teh oseb vedno težje vzdrževalo vezi z državami (vključno z državljanstvom), ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Obenem pa so jasno pokazali svojo navezanost na Slovenijo, ko so se, navkljub težki situaciji in neznosnim socialnim posledicam odsotnosti statusa zakonitega prebivanja, odločili ostati v Sloveniji. To so tisti primeri, za katere UNHCR vztraja, da jih mora vlada rešiti. "S tem problemom se v Sloveniji sooča precej majhna skupina ljudi. Skupaj jih je manj kot 4.000, govorijo slovensko in imajo strokovna znanja. Veliko jih je odraslo v Sloveniji," pravi Dakin in dodaja: "Z dovolj politične volje bi bilo lahko to vprašanje hitro rešeno." (po UNHCR v Sloveniji, 2007)

7.6 SVET ZA ČLOVEKOVE PRAVICE ZDRUŽENIH NARODOV

Osrednje telo človekovih pravic v Združenih narodih je na novo ustanovljeni Svet za človekove pravice s sedežem v Ženevi. Svet je nastal iz prejšnje Komisije za človekove pravice. Ustanovila ga je Generalna skupščina Združenih narodov 3. aprila 2006 z resolucijo 60/251. Ima 47 držav članic, ki za triletno članstvo kandidirajo na regionalni podlagi. V prvem letu obstoja je Svet izoblikoval pravila za lastno institucionalno delovanje, ki so jih potrdile države članice Sveta s konsenzom 18. 6. 2007. Svet ima tako pomembno priložnost postati učinkovito osrednje telo znotraj Združenih narodov za človekove pravice. (Svet za človekove pravice - predstavništvo RS, 2011)

Slovenija je 18. 6. 2007 nastopila triletno članstvo v Svetu za človekove pravice v Ženevi. Slovenija je tokrat prvič članica osrednjega medvladnega telesa za varstvo in uveljavljanje človekovih pravic, saj ni bila nikoli članica nekdanje Komisije za človekove pravice. V Svet je bila Slovenija izvoljena 17. maja 2007 s prepričljivo večino 168 glasov (od 192 možnih) držav članic OZN. (Svet za človekove pravice - predstavništvo RS, 2011)

Slovenija je nastopila svoje članstvo v Svetu v zanimivem in izzivov polnem obdobju. Na podlagi ravno sprejetega institucionalnega okvira delovanja Sveta kmalu pričakujemo

začetek delovanja inovativne novosti Sveta: Univerzalnega rednega pregleda stanja človekovih pravic po državah. Na vrsto za pregled stanja bodo prišle vse države in tudi Slovenija bo obravnavana še v času svojega članstva. Hkrati Slovenija kot članica Sveta aktivno sodeluje pri procesu dejanskega začetka in delovanja Univerzalnega periodičnega pregleda. Svet za človekove pravice obravnava stanje človekovih pravic povsod po svetu, kjer je to kritično in so človekove pravice grobo teptane, država pa zavrača učinkovito sodelovanje z mehanizmi Sveta. Prav tako Svet preko neodvisnega in učinkovitega dela posebnih poročevalcev – tematskih in po državah obravnava informacije o stanju in napredku uresničevanja človekovih pravic v različnih državah in področjih. (Svet za človekove pravice - predstavništvo RS, 2011)

Izbris je v nasprotju z mednarodnimi obveznostmi Republike Slovenije na področju človekovih pravic, kar sta ugotovila Odbor Združenih narodov za človekove pravice in Komisar Sveta Evrope za človekove pravice. Republika Slovenija je od 15. do 17. februarja 2010 prvič nastopila kot zaslišana članica pred novoustanovljenim Svetom za človekove pravice Združenih narodov v Ženevi. Pri tem je morala podrobno predstaviti problematiko izbrisanih in zagotoviti, da jo bo čim prej rešila – s strani drugih držav je namreč dobila številna priporočila za rešitev položaja izbrisanih. (po MNZ, izbrisani, mednarodne dimenzije, 2010)

8 ZAKLJUČEK

25. junija 1991 je Slovenija razglasila svojo neodvisnost. Z namenom vzpostavitve pravnega okvira nove suverene države je bila sprejeta Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in več zakonov, poznanih pod imenom »osamosvojitvena zakonodaja«. Med njimi sta bila sprejeta tudi Zakon o državljanstvu Republike Slovenije in Zakon o tujcih.

26. 2. 1992 so za državljane SFRJ, ki so bili državljani druge republike in ki niso zaprosili za državljanstvo Republike Slovenije ali jim je bila izdana negativna odločba, začele veljati določbe drugega odstavka 81. člena Zakona o tujcih. Ministrstvo za notranje zadeve jim je čez noč odvzelo zakonito pridobljeni status oseb s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ker jih izbriše iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije po uradni dolžnosti, brez ustrezne zakonske podlage oziroma brez upravne odločbe, ne da bi jih o tem obvestili. S tem dejanjem so bile tako okrog 18.000 ljudem odvzete vse pravice, katere so vezane na status stalnega prebivališča. To so pravice do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja, pravice do poroke in ustanovitve družine, lastninske pravice in pravice do premoženja, pravice do izobraževanja, pravice do dela, pravice do socialne varnosti in pravice do zdravstvenega zavarovanja.

Problematika izbrisanih se je reševala dalj časa. Položaj je ostal nespremenjen tudi po sprejetju odločbe Ustavnega sodišča iz leta 1999, ki je ugotovilo, da je bil izbris iz registra stalnega prebivalstva v nasprotju z Ustavo. Zaradi poprave te krivice je bil sprejet Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ, ki pa težav tudi ni rešil, zaradi česar je Ustavno sodišče leta 2003 z odločbo ugotovilo, da so nekatere določbe zakona v neskladju z Ustavo. Ministrstvu za notranje zadeve zato naloži, da v šestih mesecih odpravi neskladje z Ustavo. Tistim, ki so že pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, mora po uradni dolžnosti poslati ugotovitveno odločbo (t. i. dopolnilno odločbo) in jim vrniti status od 25. februarja 1992 do pridobitve dovoljenja za stalno prebivanje. Za tiste, ki še nimajo nikakršnega bivalnega statusa v Sloveniji, pa mora v istem časovnem obdobju pripraviti nov zakon. Poleg tega ZUSDDD ni v skladu z Ustavo, ker ne definira jasno, kaj pomeni dejansko neprekinjeno bivanje, hkrati pa ne upošteva posebne situacije posameznikov, ki so bili izgnani iz Slovenije. Ustavno sodišče razsodi še, da je bil trimesečni rok, v katerem je bilo mogoče podati vlogo, prekratek.

Leta 2010 so bile po dolgotrajnih zapletih vendarle sprejete dopolnitve Zakona o urejanju statusa državljanov drugih držav, s katerim se je tako pričela reševati problematika izbrisanih z izdajo dopolnilnih odločb za stalno prebivališče za nazaj od 26 .2. 1992 dalje. Pri tem je bil določen rok treh let za urejanje statusa izbrisanim.

Na podlagi vložene tožbe s strani izbrisanih na Evropsko sodišče za človekove pravice v Strasbourgu je le-to ugotovilo, da so bile izbrisanim osebam s strani države Republike Slovenije kršene pravice Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin v 8. členu in sicer, »vsakdo ima pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma, javna oblast se ne sme vmešavati v izvrševanje te pravice, razen če je z zakonom določeno in nujno v demokratični družbi zaradi državne varnosti, javne varnosti ali ekonomske blaginje države, zato da se prepreči nered ali zločin, da se zavaruje zdravje ali morala« in v 13. členu, ki navaja, da »v povezavi z 8. členom Konvencije pritožniki niso imeli na razpolago učinkovitega pravnega sredstva, da bi dosegli spoštovanje odločbe Ustavnega sodišča z dne 3. aprila 2003.«

Na razreševanje problematike izbrisanih so opozarjale in še vedno opozarjajo razne nevladne domače in mednarodne organizacije, kot so Mirovni inštitut, Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov, Amnesty International Slovenije, Svet za človekove pravice Združenih narodov, Visoki komisariat Združenih narodov za begunce; zastopnik ter borec za krivice mag. Matevž Krivic. Vsi si prizadevajo za čimprejšnjo popravo krivic, ki so bile storjene z izbrisom, primerno denarno odškodnino in javno opravičilo vseh državnih organov.

LITERATURA

1. Amnesty International Briefing for the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 2006.
2. BRATOŽ, Nataša., HANŽEK, Matjaž., SAMALUK, Barbara. (2004). *Problematika izbrisanih v letnih poročilih varuha človekovih pravic*. Ljubljana: RS Varuh človekovih pravic.
3. DEBELAK, Slavko, RAKOČEVIĆ, Slobodan. (2008). *Upravnopravne notranje zadeve: Študijsko gradivo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo.
4. DEDIĆ, Jasminka. (2002). *Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
5. DEDIĆ, Jasminka, JALUŠIČ, Vlasta, ZORN, Jelka. (2003). *Izbrisani organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
6. GRAD, Franc, KAUČIČ, Igor, RIBIČIČ, Ciril, KRISTAN, Ivan. (1999). *Državna ureditev Slovenije*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
7. GRAD, Franc. (2005). *Temeljne značilnosti ustavne ureditve Evropske unije: Študijsko gradivo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna Fakulteta.
8. *Izbrisani iz registra stalnega prebivalstva*. (2003). *Pravna praksa, št. 22 15/16*.
9. JALUŠIČ, Vlasta. (2009). *Zlo nemišljenja. Arendtovski vaje v razumevanju posttotalitarne dobe in kolektivnih zločinov*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
10. KAUČIČ, Igor, GRAD, Franc. (2003). *Ustavna ureditev Slovenije*. Ljubljana: GV založba.
11. KAUČIČ, Igor, GRAD, Franc. (2008). *Ustavna ureditev Slovenije*. Ljubljana: GV založba.
12. KERŠEVAN, Erik. (2009). *Upravnopravni vidik odškodninske odgovornosti države v primeru »izbrisanih«, št. 19*, Ljubljana.
13. KOCJANČIČ, Rudi, RIBIČIČ, Ciril, GRAD, Franc, KAUČIČ, Igor. (2005). *Ustavno pravo Slovenije: Študijsko gradivo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljana, Fakulteta za upravo.
14. KOGOVSĚEK, Neža, ZORN, Jelka, PISTOTNIK, Sara, LIPOVEC, ČEBRON, Uršula, BAJT, Veronika, PETKOVIĆ, Brankica, ZDRAVKOVIĆ, Lana. (2010). *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
15. KOGOVSĚEK, Neža. (2007). *Izbrisani 2007. Tožba pred Evropskim sodiščem, odločba Ustavnega sodišča in predlog ustavnega zakona, v Poročilo o spremljanju nestrpnosti 2007*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
16. KRIVIC, Matevž. (2009). *Pravna praksa, št. 43. Kršitve človekovih pravic kot rane in brazgotine v pravnem redu*, str. 3.
17. KRIVIC, Matevž. (2009). *Pravna praksa, št. 20. Slabo prikrito in po vsebini zgrešeno izpodkopavanje odločbe Ustavnega sodišča*, str 22.
18. KRIVIC, Matevž. (2003). *Pravna praksa, št. 22, 30. "Nepismeno" proti odločbi ustavnega sodišča*, str. 34 - 35.

19. KRIVIC, Matevž. (2004). Pravna praksa, št. 43, 44. *Ustavno sodišče – kako naprej*, str. 4-5.
20. LIPOVEC, ČEBRON, Uršula, ZORN, Jelka. (2008). *Zgodba nekega izbrisa, Časopis za kritiko znanosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
21. MEKINA, Borut. (2004). *Odločna zmaga desnice: izbrisani, prvi polčas, Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnost, št. 3*, str. 56 -69.
22. MEKINA, Igor. (22. 11. 1994). Mladina št. 47. *Izgnani, deložirani, izbrisani: kršitve človekovih pravic*, str. 17 - 21.
23. PAVČNIK, Marjan. (1997). *Razumevanje temeljnih človekovih pravic*. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 85 - 86.
24. PERENIČ, Anton. (2002). *Svet Evrope in človekove pravice. V: CERAR, Miro, Jon Jamnikar, Maja Smrkolj – Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili. Amnesty International Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 49-58.
25. RAKOČEVIČ, Slobodan. (2002). Pravna praksa, št 21, 32. *"Izbrisani" prebivalci Slovenije: urejanje pravnega statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji*, str. 8 - 9.
26. RIBIČIČ, Ciril. (2007). *Evropsko pravo človekovih pravic*. Študijsko gradivo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.
27. ROVŠEK, Jernej. (2002). *Neformalni mehanizmi varstva človekovih pravic – ombudsmani in varuh človekovih pravic*. V CERAR, Miro, JAMNIKAR, Jon, SMRKOLJ, Maja: Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili. Društvo Amnesty International Slovenije. Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 127 - 128.
28. RUPNIK, Janko, CIJAN, Rafael, GRAFENAUER, Božo. (1996). *Ustavno pravo Republike Slovenije, 2. spremenjena in dopolnjena izdaja*: Študijsko gradivo. Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta.
29. ŠTURM, Lovro. (1998). *Pomen ustavnosodnega varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin: Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije*. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije in Urad varuha človekovih pravic, str. 25 - 26.
30. TERŠAK, Andraž. (2008). Pravna praksa, št. 50. *Ustavnopravna strnjenka problema izbrisanih*.
31. TERŠAK, Andraž. (2004). Pravna praksa, št. 1. *Referendumske vaje in pasti ustavne demokracije*, str. 15.
32. ZORN, Jelka. (2003.) *Politike izključevanja med nastajanjem slovenske državnosti*, str. 7 - 8.
33. ZORN, Jelka. (2003). *Etnografija vsakdanjega življenja ljudi brez slovenskega državljanstva – doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
34. ZORN, Jelka. (2005). Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti št. 4. *Oris slovenskega državljanstva – od ius sanguinis k evropskemu apartheidu*, str. 146 - 167.

35. ZORN, Jelka (2004). *The politics of exclusion: citizenship, human rights and the erased in Slovenia*, Ljubljana: Revija za sociologiju, Vol. 35, No. 1/2, str. 61 - 72.

PRAVNI VIRI

1. Ustava Republike Slovenije. (Uradni list RS, št. 33/1991-I, 42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 68/2006),
2. Pogodba o Evropski uniji. (Uradni list RS MP 27/2004),
3. Pogodba iz Nice. (Uradni list RS MP, 27/2004),
4. Lizbonska pogodba. (Uradni list EU C 306),
5. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (Uradni list RS 13. 6. 1994, MP, št. 7-41/1994, RS 33/1994),
6. Listina o temeljnih pravicah Evropske unije (Uradni list EU C 303ž),
7. Zakon o Varuhu človekovih pravic. (Uradni list RS, št. 71/93, 15/94),
8. Zakon o ustavnem sodišču (Uradni list RS št. 15/1994, 64/2001, 64/2007, 108/2007),
9. Zakon o tujcih (Uradni list RS št. 61/1999, 87/2002, 108/2002, 93/2005, 112/2005, 79/2006, 107/2006, 111/2007, 44/2008, 71/2008, 41/2009, 64/2009, 26/2011),
10. Zakon o državljanstvu RS (Uradni list RS št. 11/1991, 30/1991-I, 38/1992, 61/1992, 13/1994, 13/1995, 29/1995, 59/1999, 96/2002, 7/2003, 127/2006, 24/2007),
11. Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 61/1999, 54/2000, 64/2001, 36/2003, 50/2010, 76/2010),
12. Zakon o prijavi prebivališča (Uradni list RS št. 9/2001, 39/2006, 59/2006, 111/2007).

INTERNETNI VIRI

1. MEKINA, Igor. (2003), *Legalizacija etničnega čiščenja*, Mladina.si, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.mladina.si/tehdnik/200335/clanek/izbris/>
2. Register predpisov, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://zakonodaja.gov.si/>
3. Združeni narodi - odbor za človekove pravice, (2004), dostopno 16. 9. 2011 na: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/VI. IC CPR - Drugo_periodicno_porocilo.pdf

4. MNZ O izbrisu izbrisanih, (2009), dostopno 16. 9. 2011 na: http://www.mnz.gov.si/si/teme_in_programi/o_izbrisu_in_izbrisanih/
5. Mirovni inštitut Izbrisani prebivalci Slovenije, (2009), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.mirovni-institut.si/Projekt/Detail/si/projekt/Izbrisani-prebivalci-Slovenije-Izziv-za-mlado-drzavo/>
6. MMC RTV Slo, (2011), *Zgodbe izbrisanih*, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.rtvlo.si/zgodbe/slovenija/izbrisani/34>
7. KURIĆ, Mustafa in ostali: 26828/06, (2010), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www2.gov.si/dp-rs/escp.nsf/0ffe1f8c2a758302c1256bdd00496042/7a2047c2d1691ddc125778a0026e8e2?OpenDocument>
8. Varuh človekovih pravic RS, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.varuh-rs.si/o-instituciji/zgodovina-institucije/>
9. Posebno poročilo - Varuh človekovih pravic, (2004), dostopno 16. 9. 2011 na: http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/posebna_porocila/pp-izbrisani-junij2004.vsebina.pdf
10. Mirovni inštitut - poslanstvo in razvoj, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.mirovni-institut.si/Main/About/si/stran/1>
11. Amnesty International - poslanstvo, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.amnesty.si>
12. Pravni informacijski center - Izbrisani, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: http://www.pic.si/index.php?option=com_content&task=view&id=95&Itemid=116
13. Urad visokega komisarja za begunce, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://zeneva.predstavnistvo.si/index.php?id=2484>
14. Svet za človekove pravice-predstavništvo RS, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://zeneva.predstavnistvo.si/index.php?id=2477>
15. Društvo izbrisanih prebivalcev, (2011), dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.izbrisani.org/index.htm>
16. Ministrstvo za notranje zadeve, (2011), *Problematika izbrisanih*, dostopno 16. 9. 2011 na: http://www.mnz.gov.si/si/teme_in_programi/o_izbrisu_in_izbrisanih/

17. ALBREHT, Matjaž. (2010). *Malo zanimanja za popravo krivic*. Delo.si, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.delo.si/clanek/121171>
18. Siol Slovenija, (2010). *Referenduma o zakonu o izbrisanih ne bo*, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.siol.net/slovenija/novice/2010/06/ustavnosodisceboustno-razglasilo-odlocitev-o-referendumu-o-izbrisanih.aspx>
19. MMC RTV Slovenija, (2010). *Izbrisani si bodo končno lahko uredili status*, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.rtvlo.si/slovenija/izbrisani-si-bodo-koncno-lahko-uredili-status/235410>
20. Dnevnik.si, (2003). *Referenduma o izbrisanih ne bo*, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/60302>
21. MMC RTV Slovenija, (2004). *Stranke različno o izidu referenduma*, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://www.rtvlo.si/slovenija/stranke-razlicno-o-izidu-referenduma/17460>
22. 24ur.com, (2004). *Ustavno sodišče zadržalo referendum*, dostopno 16. 9. 2011 na: <http://24ur.com/novice/slovenija/ustavno-sodisce-zadrzalo-referendum.html>
23. ŽERDIN, H. Ali, (2004). *Janšev paradoks, končno smo izvedeli, zakaj je potreben aprilski referendum o izbrisanih*, Mladina.si, dostopno 16. 9. 2011 na: http://www.mladina.si/tednik/200411/clanek/slo-tema--ali_h_zerdin/